

IVAN PFAFF

J. B. Müller a české národní hnutí

V každém z našich měst jsou zámožnější a za vzdělanější platící měšťané ti největší protivníci naši. Oni se skoro stydí moravsky mluvit, ve všem se pro německou stranu vyslovují. Ostatní lid je buď docela netečný nebo líbí se mu více to, co těm zámožnějším se líbí. Jen v některých městech jest hrstka milovníků mateřského jazyka, a ani o těch se nemůže říci, že by probuzení vlastenci byli... A vůbec v naší Moravě najdete jich ještě velmi málo, kteří by něco pro své přesvědčení podstoupiti chtěli.« Takovou skeptickou bilanci národního hnutí podával v dubnu 1848 moravský vlastenec dr. Jan Kozánek,¹ když si stěžoval na podíl zgermanisovaných moravských měst na opožděném postupu národního obrození na Moravě. Jestliže v době vytváření české buržoasní společnosti v první polovině 19. století opožděval se společenský vývoj na Moravě proti Čechám o několik desetiletí, bylo německy orientované a sociálně reakční měšťanstvo, jež si na Moravě udrželo vlivné postavení mnohem déle než německá buržoasie v Čechách, jednou z rozhodných sil, které určovaly tento rozdíl.² Morava neměla takové centralisační ohnisko obrozenského života jako byla v Čechách Praha, ani silná střediska krajová jako v Čechách Hradec Králové, neměla však především česká města vůbec a chyběla jí česká buržoasie, základní společenský nositel národního hnutí.³

Slabost obrozenského proudu na předbřeznové Moravě podmiňovala hos-

¹ J. Kozánek F. V. Průdkovi 19. IV. 1848, otisk. O. *Odložilík*, Dva listy dr. J. Kozánka z r. 1848, ČMM L (1926), 687.

² Srv. J. *Macůrek*, Rok 1848 a Morava, Brno 1948, 19, 50 a d.

³ Že se průběh národního obrození na Moravě svým charakterem - opoždění za Čechami, omezení na úzký okruh maloburžoasní inteligence, převaha prvků jazykových a kulturních nad politickými - blíží spíše vývoji obrození slovenského, prokázal zajímavě F. *Jordán*, Mladá česká obrozenská generace na Moravě a štúrovci před březnem 1848, sborník L'udovít Štúr, Bratislava 1956, 407.

podářská nevyspělost a druhořadé sociální postavení českých buržoasních malovýrobců — sociálních nositelů národního hnutí — v rozvrstvení společenského vývoje na předrevoluční Moravě. Přžitky feudálních výrobních forem a vztahů, jež s výjimkou nejvyspělejších průmyslových oblastí (Brno) zdržovaly postup průmyslové revoluce a zasahovaly i do organizace manufakturní výroby, desinteresovanost české maloburžoasie na urychlení vývoje kapitalismu jen posilovaly. Je přirozené, že sociální představy tohoto primitivního světa myšlenkového a hospodářského byly značně retardační, takže i tam, kde v něm k určitým projevům národního uvědomění docházelo, omezovaly se zcela apoliticky jen na momenty jazykové a úplně jim chybělo sepětí požadavků národních a sociálních, jež teprve dodává národnímu hnutí ideové a politické průraznosti. Úzký sociální obsah českého národního hnutí na Moravě vysvětluje nejen nezájem nebo odpor venkovského lidu k obrozenským národním požadavkům, na jejichž řešení se účastní jen tam, kde jsou spojovány se sociální agitací, ale i bezprostřední spojitost ztráty národního uvědomění s přechodem do vyšších sociálních tříd u městského obyvatelstva.⁴ Pak není divu, že s projevy národní agitace i ve smyslu sociálním se setkáváme jen ojediněle a jen tam, kde působila tradice starých ohnisek sociálně revolučních, zatímco ostatní příslušníci české maloburžoasní inteligence vystupují naopak jako šířitelé kontrarevoluční ideologie i ve směru národním: v době, kdy jimramovský a žďárský farář Matěj Sychra, autor českých lidových čtení, je persekován brněnskou konsistoří pro styk s »helvetskými beraňy«, brtnický učitel Novák pracuje pro udržení feudálního řádu českou písní proti selským vzbuřencům z r. 1821⁵ a jiný český učitel z Meziříčska, Ignác Bezstarosti, ještě r. 1848 odsuzuje revoluci v lidových verších s příznačným názvem »Nezřízená touha po samostatnosti nynější mládeže«.

Obecnou platnost nepříznivého vlivu zněmčilých měst na rozvoj národního obrození na Moravě a nedostatek národního uvědomění i mezi jejich českým obyvatelstvem dosvědčuje i příklad těch měst, v nichž převaha německého živlu nebyla zdaleka tak výrazná jako třeba v Brně nebo v Olomouci. To je i případ *Třebíče*, která se r. 1841 svými pěti tisíci obyvateli řadila na šesté místo v žebříčku moravských měst a na první místo mezi městy západní Moravy. I v Třebíči, která byla až do konce šedesátých let bez železničního spojení a vyvíjela se už proto v izolaci od soudobého hospodářského vývoje, byla silná manufakturní výroba s přežívajícími pozůstatky uzavřeného cechovního hospodářství: počátkem 19. století bylo zaměstnáno v třebíčských dílnách soukenických a tkalcovských 594 osob, které však ročně vyrobily pouze 3745 kusů, tedy 6 kusů na

⁴ „Kdo by se byl vyzul z krpců, z topanek, kožuchů, lajdíků, kazajek, halen a obul se v botky leštěné, oblekl pantaloný a vlezl do fraku, takový člověk nehlásíval se více k nám národu moravskému“, dosvědčuje *M. Mikšíček*. Několik baněk sázených Němcům, odrodilcům a kývalům od jednoho Staromoravana, Brno 1867, 8.

⁵ Srv. č. 531/22, fasc. 1464, MG/pres. 1781—1850, Stát. archiv Brno (dále jen SAB).

jednoho dělníka ročně.⁶ Podobná situace byla i v rozvětvené výrobě kožedělné, která od založení Budischowského podniku, první třebíčské továrny (1835), postupně vytlačovala třebíčskou výrobu textilní. Rozptýlená manufaktura, která se udržovala v Třebíči dlouho do první poloviny 19. století a ovládala roztroušené domácí soukeníky a koželuhy volným svazkem faktorského systému, zabráňovala soustředění průmyslové výroby, potřebné k růstu české maloburžoasie a a tím i k zajištění hospodářských a sociálních podmínek národního obrození.

Ačkoli německý podíl na obyvatelstvu města byl v poměru k jiným moravským městům nepatrný a germanizace tu nikdy nezapustila hlubší kořeny už pro neustálý příliv nacionálně svěžího zemědělského lidu z okolí, postavení českého národního života si tu nijak nežadalo s poměry ve velkých zgermanisovaných městských útvarech. Nejen proto, že v sociálně zaostalém prostředí cechovní a manufakturní malovýroby, pauperisovaném nadto po vyhoření města r. 1822, nebylo podmínek pro růst volnějšího myšlení národního a politického, ale především pro silnou židovskou kolonii. Ta byla sice na jedné straně stísněna v nelidských podmínkách ve starém židovském městě za řekou jako opovrhovaná společenská skupina, na druhé straně židovští spekulanti a podnikatelé ovládali z pozadí do značné míry správu města a určovali i společenský tón jeho života. Umělá převaha němectví v předbřeznové Třebíči vychází namnoze právě z klíčové posice germanisujících židovských podnikatelů a kupců, kteří zabráňovali hospodářskému postupu českých malovýrobců. Intensivní styky třebíčských židů s francouzskými jednotkami a jejich obvyklým doprovodem válečných spekulantů a kořistníků na sklonku napoleonských válek nezanechaly v politickém nazírání maloměstské společnosti hlubší stopy, protože nepřekročily rámeček spekulativních zájmů, stejně jako se nepodařilo ani později francouzským zajatcům infikovat biedermaierskou Třebíč revolučními idejemi.⁷

Proto i snahy o jazykovou a národní emancipaci českého lidu zapouštěly v Třebíči kořeny velmi nesměle a byla-li Třebíč v dvacátých letech účastí českého studentstva na obrozeneckém životě čestnou výjimkou mezi moravskými městy, byla to především zásluha ojediněle uvědomělé postavy Josefa Chmely. Za tímto gessnerovským idylikem a překladatelem Kotzebuea přicházeli o prázdninách do Třebíče jeho kolegové z hradeckého gymnasia Klicpera a Turinský, oba největší obrozenští dramatikové před Tylem, a odvážili se v Třebíči i na provozování českých her, svých i Štěpánkových:⁸ tak zazněly i v zapadlém moravském městě znepokojivé výkřiky touhy po svobodě ze základního díla obrozenské dramatiky, Turinského Angeliny, která vyvolala i nadšení Palackého, Šafaříka a Jungmanna. Nevíme sice, s jakým přijetím se asi setkaly u třebíčských

⁶ Srv. manufakturní tabulku z r. 1804, MG, Z—16 a C—12, SAB.

⁷ Č. 1269/1810, kart. č. 112 a č. 5642/1813, kart. č. 133, MG 1781—1850, SAB.

⁸ J. Vondráček, Dějiny českého divadla I, Praha 1956, 589.

šosáků, ale můžeme to tušit z překážek, jaké ještě o patnáct let později kladli v cestu vlastnímu buditeli české Třebíče dr. J. M. Hanělovi, který se jako mladý lékař usadil v Třebíči r. 1835.⁹ Přispivatel Květů, obdivovatel Tylův, člen pražského Kajetánského divadla a účastník vlasteneckých besed u dr. Staňka, švagra Čelakovského, přinesl do zatuchlého ovzduší zgermanisovaného města nový vzduch přímo ze střediska českého obrozenského života. Ale ještě když r. 1844 zakládal v Třebíči z vlastních prostředků český čtenářský spolek, vznikající původně jako zveřejněná soukromá knihovna, z níž Haněl půjčoval v neděli české knížky a »křísil takto ducha národního zde v ouplný tvrdý spánek pohrouženého,«¹⁰ narážel u většiny trebičského obyvatelstva nejen na výsměch a nepochopení, ale i existenční intriky, jež ho šovinisticky stigmatisovaly jako »od Rusů zakoupeného skrytého Svornostníka«.

Přičítal-li si Haněl zásluhu na tom, že už r. 1848 »dosti valná část našeho zcela zanedbaného měšťanstva k národnosti své se hlásí,« nemluvalo z něj nemístné přecenění vlastní práce, ale oprávněná hrdost prvního průkopníka obrozenských snah v Třebíči. Základnou jeho národní agitace byla soustavná osvětová práce divadelnická a spolčovací mezi českým studentstvem, které německá studia v Jihlavě, ve Znojmě a v Brně odváděla rodnému českému prostředí. Když r. 1840 našel Haněl mezi českými studenty, zasaženými německým asimilačním procesem, vnímavého sedmnáctiletého synka jejkovského koželuha, který se pomalu odnárodňoval na znojemském gymnasiu, a získal jej pro českou věc,¹¹ sotva tušil, že přínos jeho žáka českému národnímu životu daleko přesáhne jeho význam vlastní. Byl to Jan Bohuslav Müller, jeden z prvních průkopníků osamostatnění české vědy v důležitém naukovém oboru dějin umění a zároveň jeden z nejvýraznějších zástupců západní Moravy v českém životě politickém.

Narodil se 7. března 1823 na trebičském předměstí Jejkově a na znojemské gymnasium odešel v témže roce, kdy jeho otec vstupoval do služeb Budischowského koželužny — 1835.¹² Přišel tam dva roky po odchodu Canavalově do Olomouce a prožil proto ve Znojmě první nástup nesnášenlivého protičeského kursu, který se nespokojoval primitivními formami jazykové diskriminace, obvyklé třeba na gymnasiu jihlavském, nýbrž pracoval rafinovaněji přitažlivostí vyspělejšího a mnohotvárnějšího německého kulturního života pro nadané české posluchače, jimž nestačil myšlenkový svět jejich domova. Müller mezi ně patřil tím spíše, že

⁹ Jan Miloslav Haněl (1808—1883), rodem z Křesetic u Kútné Hory, gymnasium studoval v Jičíně, medicínu v Praze. Po doktorátě 1835 se usadil v Třebíči, jejímž byl v 60. a 70. letech starostou a od r. 1871 i zem. poslancem za staročechy. Překládal z francouzštiny, 1863 otiskl v Moravanu sentimentální obrázek „Dobrovolník“.

¹⁰ J. M. Haněl F. L. Riegrovi, Třebíč 10. II. 1851, Korespondence a pozůstalost F. L. Riegrovi, Dep. dr. B. Riegrovi Archiv Národ. musea v Praze (dále jen ANM).

¹¹ J. B. Müller M. Mikšíčkovi, Brno 18. I. 1866, Mikšíček I, G 55, SAB.

¹² Listy ze západní Moravy, r. II, č. 13, 28. III. 1885.

jeho mladistvý zájem o výtvarné umění a touha po hlubším poučení o jeho minulosti odkazovaly jej na literaturu německou a i tak připravovaly jeho přechod do německého kulturního světa. R. 1839 však těžká choroba donutila Müllera k přerušení studia a rok, jež prožil v rodném městě v blízkosti Hanělově, objevil mu jiné zdroje kulturního vyžití, bližší jeho lidovému původu i jeho sociálnímu cítění. Proto koncem r. 1840 nevracel se do Znojma, ale odcházel do Brna a vystupoval-li na brněnské filosofii od počátku jako národně uvědomělý Čech, nepřekvapuje, že r. 1843 se s ním setkáváme jako s jedním z brněnských průvodců a ctitelů Tylových¹³ a že o prázdninách téhož roku byl jedním z prvních českých studentů, který na sebe upozornil Vojtu Náprstka při jeho třebíčské návštěvě¹⁴ a získal v jeho osobě první přímé spojení s obrozenskou Prahou.

V Brně uvedl Müllera jeho učitel Klácel, jemuž zůstal oddaným, až nekritickým obdivovatelem do pozdních let, do kroužku brněnských vlastenců, kde se mladý filosof octl přímo uprostřed pokusů o organizaci obrozenského ruchu na Moravě. Seznámil se tu s Šemberou, jehož historické a filologické spisy rozšiřoval v rodném městě¹⁵ a zejména s Matějem Mikšíčkem, neklidným a vášnivým agitátorem moravského národního života, s nímž jej pojilo důvěrné přátelství celoživotní. V době Müllerova vzestupu před rokem 1848 přinášel jejich vztah, spojující rozdílné vnitřní uzpůsobení soustředěného učence s prudkým radikálem, víc spíše Mikšíčkovi. Širší a cílevědomější rozlet uvedl Müllera po odchodu do Prahy do styků se známým propagátorem Slovanů, lužickým učencem a vydavatelem dr. J. P. Jordanem, s nímž se seznámil na podzim 1845 v Lipsku a vymohl na něm slib, že zaměstná Mikšíčka ve svém vydavatelství.¹⁶ Přesto, že z realizace této akce sešlo pro Mikšíčkovu váhavost zaměnit lidové působiště na Moravě za cizí prostředí, které nevyhovovalo jeho temperamentu, po roce doporučil Müller Mikšíčka znovu, tentokrát Havlíčkovi jako korektora pro Medauovu tiskárnu a současně mu zajišťoval umístění jako opisovače listin v zemském archivu.¹⁷ Na druhé straně Mikšíček seznámil Müllera s brněnskou vlastenkou Veronikou Vrbíkovou, vedle Němcové a Rajske nejpozoruhodnějším ženským zjevem českého obrození,¹⁸ s níž si Müller dopisoval a vedl ji k širšímu

¹³ J. B. Müller M. Mikšíčkovi, Schönborn 30. IX. 1855, Mikšíček I, G 55, SAB; - Tylovo seznámení s Müllerem uniklo oběma zpracováním tylovských moravik, *J. Telcové-Jurenkové*, Tylovy cesty na Moravu, Čas. Morav. musea, 1957, 11 ad., i *J.-M. Šáchevým*, Tylovská tradice na Moravě, sborník Franku Wollmanovi k sedmdesátinám, Praha 1958, 617 ad.

¹⁴ Kostra k deníku Vojty Náprstka z 29. VII. 1843, Archiv V. Náprstka, Knihovna Náprstkova musea v Praze.

¹⁵ J. B. Müller A. V. Šemberovi, Brno 8. IX. 1844, 32 G 33; Literár. archiv Nár. musea Praha (dále jen LANM).

¹⁶ J. B. Müller M. Mikšíčkovi, Praha 24. XII. 1845, Mikšíček I, G 55, SAB.

¹⁷ Müller Mikšíčkovi, Praha 11. I. 1846, *ibid.*

¹⁸ *Veronika Vrbíková* (1829–1891), dcera brněnského úřed. sluhy Tomáše Vrbíka. Už

kulturnímu rozhledu jako citlivý průvodce literaturou českou i světovou.¹⁹ Jeho výběr je příznačný i pro jeho vlastní kulturní profil, jak se utvářel v Brně pod dotekem svobodomyšlného myšlení Klácelova: zájem o George Sandovou, Andersena, Huga i o severské klasiky, které k nám později uváděl jako jeden z prvních českých znalců nordické kultury, kotví už v jeho brněnských letech stejně jako tu byla posílena a usměrněna jeho láska k výtvarnému umění vlivem Bratránkovým.²⁰

Na podzim 1845 odchází Müller do Prahy na práva a doporučení Hanělovo a Klácelovo otvírá mu přístup do střediska pražské obrozenské společnosti v domě dr. Staňka, kde mu ožívala legendární jména velkých buditelů, která vzrušovala neznámého studenta v zapadlém moravském městě, v denní skutečnost, která jej stále obklopovala, v níž žil, s níž se stýkal. Němcová i Palacký, Erben i Tomek, Jungmann i Rieger, Havlíček i Čelakovský nejsou mu už pouhými jmény ani nedostupnými osobnostmi, ale lidmi, s nimiž mluví a kteří jej povzbuzují k národní práci.²¹ Z nich všech největšího významu nabývá pro Müllera seznámení s mladým Riegre, jehož přátelství k moravskému vědci vrcholí koncem let padesátých úlohou, kterou mu svěřil v nástupu české buržoasie proti bachovskému absolutismu. Když r. 1846 dozrávala v Müllerovi touha usadit se v Praze trvale, pomáhal mu Rieger nalézt v Praze existenční uplatnění, jež by mu umožnilo intensivnější a působivější účast v obrozenském životě. Po obsazení vychovatelského místa u hr. Neuberka, s nímž počítal pro Müllera původně, přimlouval se Rieger u Palackého, aby byl Müller přijat na místo praktikanta nebo asistenta v Museu.²² I když se mu nepodařilo zachránit Müllera pro Prahu před Vídní, kam odešel koncem r. 1847 k dokončení právnických studií, zůstal mu pravidelným a spolehlivým zpravodajem o novinkách v literatuře i o postupu pražského obrozenského života. Nejdůležitější je pro Riegrovo hodnocení Müllerovy potřeby i v politickém nástupu české buržoasie jeho pozvání, aby

v útlém mládí získal ji Klácel s její sestrou Marií († 1849) do hloučku brněnských vlastenců, v němž projevila takovou agilitu, že se stala dokonce členkou Klácelova Bratrstva a že její dům se proměnil v klub brněnské obrozenské společnosti. Neúspěch manželství s Mikšíčkem (od r. 1853) prohloubil ještě její účast na veřejném životě: tak v l. 1872–1880 byla starostkou brněnské Vesny.

¹⁹ Posílal Vrbíkové romány Waltera Scotta, poesii Jána Hollého, prózy Boženy Němcové, půjčoval jí Čelakovského Ohlasy i jeho překlad Scottovy Panny jezerní nebo Stifterovy povídky (Müller sestrám Vrbíkovým, Praha 11. II. 1846, Mikšíček I, G 55 a Vrbíková Müllerovi, Brno 15. XII. 1846, Koncepty Vrbíkové — kr. II, G 56, SAB).

²⁰ *Tomáš Bratránek* (1815–1884), brněnský augustinián, od r. 1839 doktor filosofie, vyladač Goethův, 1851–81 profesor dějin literatury na universitě ve Lvově, zabýval se na Moravě první seriosním studiem estetiky.

²¹ Listy ze západní Moravy, r. II, č. 13, 28. III. 1885.

²² Rieger Müllerovi, Praha 28. IX. 1846, Dep. dr. B. Riegra, ANM. Srv. J. Heidler, Příspěvky k listářu F. L. Riegra I, Praha 1924, 18, č. 84.

jej Müller doprovázel na podzim 1847 na jeho velké cestě na jih.²³ Že Müller s Riegreml do Itálie nejel, protože se tam vydal na velkou cestu s Klácelem už v létě 1846,²⁴ není tak důležité. Víme-li, jaké bylo skutečné poslání Riegrovy italské cesty a co si z ní přinesl pro myšlenkovou a organizační přípravu prvního samostatného politického vystoupení české buržoasie r. 1848, budeme patrně posuzovat zdůvodnění Riegrova pozvání Müllerovou znalostí výtvarného umění jako pouhou záminku skutečného politického pozadí. Jaké byly Riegrovy úmysly s Müllerem a co od něj politicky očekával, bezpečně říci nemůžeme. Zdá se sice, že stejně jako Müller zklamal Riegrovo očekávání koncem let padesátých, nedovedl splnit ani naděje, jež do něho skládal r. 1848, nicméně stupeň a směr jeho účasti v revolučních událostech naznačuje aspoň částečně politickou rovinu, po které se Müller za revoluce pohyboval.

Müllera, jenž byl pro pokrokové politické uplatnění v revoluci připraven svobodomyšlnou a protiklerikální výchovou Klácelovou i vrozeným odporem k »protivným poměrům aristokratickým,«²⁵ zastihlo revoluční napětí ve Vídni, kde vystupoval jako jeden z inspirátorů a organizátorů spolkového života slávanských studentů.²⁶ Počátky jeho revolučního politického působení jsou spjaty s prvním pokrokovým politickým časopisem moravským, připravovaným za redakce Ohéřalovy a skutečného řízení Klácelova v Brně už od r. 1847. Vyšlo-li první číslo *Týdenníka* až po Novém roce 1848, bylo to spíše vinou zdlouhavých organizačních příprav, programových diskusí a obtížného povolovacího řízení než záměrným časovým určením vydavatelů, přesto to bylo datum pro význam časopisu v mnohém příznačné. Müller byl o plánu na vydávání *Týdenníka* informován už počátkem roku 1847 Mikšíčkem, který jej vyzval k příspěvkům a jehož se Müller dotazoval na strukturu, zaměření i vydávání nového listu, aby si sám mohl něco připravit.²⁷ *Týdenník*, vřele uvítaný i vedením obrozenské společnosti v Čechách,²⁸ otevřel od prvních čísel své sloupce Müllerovým uměleckým zprávám i jeho překladům ze severské literatury zejména pohádkové²⁹ a

²³ Rieger Müllerovi, Semily 21. IX. 1847, otiskuje *J. Svoboda*, List F. L. Riegra moravskému příteli, Lidové noviny, r. 36, č. 115, 3. III. 1928.

²⁴ Müller Vrbíkové, Třebíč 23. XI. 1876, Mikšíček I, G 55 a Vrbíková Müllerovi, Brno 4. X. 1846, Koncepty Vrb. — kr. II, G 56, SAB.

²⁵ Müller sestr. Vrbíkovým, Libějice 10. XI. 1848, Mikšíček I, G 55, SAB.

²⁶ Müller sestr. Vrbíkovým, Vídeň 18. I. 1848, ibid.

²⁷ Müller Mikšíčkovi, Praha v lednu 1847 (s. d.), ibid. Srv i Müller Mikšíčkovi, Vídeň 21. I. 1848.

²⁸ „Těšila nás v Praze velice zpráva o novém brněnském časopise. Jen aby se věc zdařila!“ Rieger Müllerovi, Semily 21. IX. 1847, srv. pozn. 23.

²⁹ Např. překlad Andersenových Obrázků (č. 12—13, 23. a 30. III. 1848) nebo Dánské pohádky o škaredé kachničce č. 22—23, 1. a 8. VI. 1848). Uvedení V. Vrbíkové jako překladatelky pohádky je zřejmě nominální, víme-li, že její znalost severské literatury byla spíše receptivní a že se v ní orientovala jen přispěním Müllerovým.

přispěl tak k zbystření jeho kritického smyslu i erudice překladatelské. Hlubší rozbor programu Týdenníka i zaměření jeho článků ukázal by výrazně, že jméno žáka Klácelova a přítele Mikšíčkova neobjevuje se na jeho stránkách náhodou: zdá se, že pokrokový, někdy až radikálně demokratický charakter časopisu byl hlavním motivem dočasného Müllerova odcizení Šemberovi, který se nemohl smířit s osobou redaktora Týdenníku a předpovídal časopisu pod Ohéralovým vedením špatné konce.³⁰ O Šemberově provokativní nedůvěře k Ohéralovi se vědělo až v Praze³¹ a zdá se, že zpočátku ani sám Müller nebyl zcela přesvědčen o vhodné volbě redaktora, jak naznačuje jeho ironisace Ohéralovy »amerikomanie«,³² chápané současníky často více jako výstřednost než jako výraz politické orientace. Radikální sociální myšlení Ohéralovo znepokojovalo už dříve otřesným líčením životních poměrů brněnských dělníků³³ a nezaručovalo proto konservativní liberální buržoasii typu Šemberova takovou orientaci národního hnutí, která by vyhovovala jejím třídním zájmům. Není tedy divu, že pokrokové články Týdenníka o sociálních otázkách, spojovaných s národním hnutím, Šemberovu nevraživost k Ohéralovi jen ověřovaly.³⁴ Tím výraznější doklad vyzrálости mladistvého politického myšlení Müllerova podává jeho soustavná a intenzivní spolupráce s listem tak vyhraněné sociální tendence.

Přesto by Müllerova účast na Týdenníku byla možná jen žurnalistickou epizodou jeho politické činnosti r. 1848, kdyby mu zároveň neotvírala cestu do sloupců listu, který byl ústředním orgánem liberální buržoasie za revoluce — do Havlíčkových Národních novin. Müller, který se s Havlíčkem znal z Prahy osobně ještě z doby předbřeznové, byl vedle Mikšíčka předním moravským dopisovatelem Národních novin, posílal Havlíčkovi zprávy o situaci na Moravě, propagoval v jeho listu státoprávní spojení Moravy s Čechami, podával o moravských poměrech informace i členům pražského Národního výboru — zřejmě i prostřednictvím Riegrovým. Jeho slib Havlíčkovi »Budu-li Vám moci budoucně nějaký vděk proukázati, tedy se ubezpečujte na mne«³⁵ nebyl pouhou frází. Především na jeho zásah otiskl Havlíček v Národních novinách s Müllerovým podrážděným a ironickým komentářem zoufalý dopis Průdkův, určený původně

³⁰ J. Helcelet A. V. Šemberovi, Olomouc 24. XI. a 28. XII. 1847, *J. Kabelík*, Korespondence a zápisky J. Helceleta, Brno 1910, 26, 30, č. 8—9.

³¹ Rieger Müllerovi, Semily 21. IX. 1847. *J. Svoboda*, List F. L. Riegra moravskému příteli, Lidové noviny 3. III. 1928.

³² Müller Mikšíčkovi, Praha v lednu 1847, Mikšíček I, G 55, SAB.

³³ Bilder aus dem industriellen Leben Brünns, Ost und West 1839, č. 5—9.

³⁴ Srv. články o komunismu (č. 33, 17. VIII. 1848), o Hugově a Dumasově republikánství (č. 44, 2. XI.), o potřebě zákonné úpravy pracovní doby dělnictva (č. 48—49, 30. XI.—7. XII.) nebo přetisky radikálních úvah Sabinových (č. 46, 47, 49, 16. a 23. XI., 7. XII.) aj.

³⁵ Müller Havlíčkovi 8. IV. 1848, Havlíčkova redakční korespondence, Registratura Vojen. vyšetř. komise, fasc. 58, Stát. ústřed. archiv Praha (dále jen SÚA). Také Müller Havlíčkovi, Vídeň 10. IV. 1848, Národní noviny č. 8, 13. IV. 1848.

pro soukromou informaci Müllerovu a líčící brutální persekuci brněnských Čechů ze strany německých šovinistů i úředních orgánů.³⁶

Vrcholem Müllerovy žurnalistické práce v Národních novinách je jeho rozsáhlý článek o národní rovnoprávnosti z dubna 1848, jehož až nacionalisticky útočné zabarvení je poplatné ilusorní ceně všech teoretických zásad a slibů národní rovnoprávnosti na Moravě. Zde byl každý pokus národně uvědomělých vrstev o samostatný rozvoj politický českého živlu a odstranění umělé převahy němectví vystaven fanatickému náporu Němců, kteří ze strachu před spojením Moravy s Čechami sahalí k daleko represivnějším prostředkům proti českému národnímu hnutí, než jakých si dovolila použít metternichovská reakce. Müller upozorňuje na nebezpečí »úzkoprsého«
dodržování národní rovnoprávnosti, v němž vidí nebezpečí ztráty jazyka a národnosti. Rovnoprávnost je zatím jen na papíře a Němci dávají najevo i v revolučních organizacích jako je Národní garda, že ji nemíní respektovat, zatímco Češi povolují v zájmu společného postupu. Žádá-li Müller, aby Němci pracovali společně s Čechy k rozkvětu společné vlasti a sžili se s národem, který tvoří většinu jejího obyvatelstva, hlásá v napjatém ovzduší bojů o Frankfurt názory už nereálné, v nichž přežívají iluze z doby předbřeznové. V dubnu a květnu 1848 byly obě národnosti už neodčinitelně rozděleny do vyhraněně protilehlých táborů a sjednotit je mohla jen společná revoluční linie: to ovšem Müller neviděl. »Jsou-li němečtí bratři naši upřímní,«
píše Müller v závěru článku, »nebudou nám v požadování spravedlivém žádnou klásti překážku, ano oni se spojí s námi, poněvadž sláva naše bude i sláva jejich... Nenechme se tedy rovností másti a nehledejme rovnost v tom, v čem není. Ať němečtí bratři naši požívají s námi stejné právo, ať řeči jejich učí se mládež naše, ať umí každý do nějaké služby vstupující německy i česky... ale ať každý, Čech i Němec, lásku má k vlasti své české, a poněvadž láska skutkem se jeví, skutkové ale sestavují historii, buď tedy historie naše česká, národní, z vlastního jádra pučící, vlastním geniem provívaná. Český národ, českou vlast zvelebiti a povznést může jen česká osvěta, česká vzdělanost. Protož každý ve vlasti své české buď *duchem Čech* (prolož. J. B. M.). Jen tím se vzkřísíme a sobě vážnosti vydobudeme. V národnosti jen spočívá spása naše, bez ní jsme navždy ztraceni!«³⁷

Prudký tón Müllerova projevu i dosah jeho požadavků prozrazují náběh k národnostnímu šovinismu a návrh na vytvoření nacionální hegemonie a majorisace německého obyvatelstva českých zemí pod záminkou jakéhosi fiktivního společného historického vědomí, jednostranně českého ne už jen ve smyslu zemském, ale ostře nacionálním. Potud je Müllerův projev politicky nejen reálný a naivní, ale nepřímou upírá Němcům ty zásady, jichž se na nich dožaduje, a dospívá dokonce k pokusu o kulturní asimilaci Němců českým prostředím. Müller

³⁶ F. V. Průdek Müllerovi, Brno 8. IV. 1848, Národ. noviny č. 8, 13. IV. 1848.

³⁷ J. B. Müller, Ozvěna z Moravy, Národ. noviny č. 7, 12. IV. 1848.

viděl správně v řešení národnostní otázky základní úkol české politiky za revoluce, zatížen apolitickým předbřeznovým residuem národního hnutí nedovedl se však k němu propracovat důsledným zápasem za demokratická práva lidu, ale hledal její zajištění jen v omezené formě hrubého národnostního boje. V tom smyslu i důraz na slovanství nabýval na Moravě jiného zabarvení než v Čechách, jak ostatně naznačuje Müllerova účast na schůzkách slovanských studentů ve Vídni, kde se volalo po spojení rakouských Slovanů proti pangermanismu, ovšem ve formě daleko nedomyšlenější než jak o to usiloval Palackého austroslavismus i Slovanský sjezd.³⁸

Positivní význam těchto schůzek, na nichž se seznámil Müller se Štúrem, přinesla teprve organizace českých studentů ve Vídni v *Česko-moravskou jednotu*, kde byl Müller členem výboru;³⁹ v této funkci se s ním setkáváme jako s členem deputace moravských měst, která 1. května odevzdala ve Vídni děkovnou adresu císaři za prohlášení konstituce.⁴⁰ Česko-moravská jednota vyrostla během několika týdnů v jednu z nejvýznamnějších a nejvyspělejších organizací buržoasně demokratické politiky za revoluce a jak v otázce národnostní rovnoprávnosti a spojení Čech a Moravy, tak v otázce sociálních reforem a přeměny stavovských reprezentací v lidové sněmy jí náleží v české buržoasní politice od dubna do června 1848 důležitá iniciativa. Národní výbor i obě jeho petiční delegace našly v Česko-moravské jednotě oporu pro svá vystoupení a uplatnění ve Vídni, kde se úspěšněji než jinde dařilo překonávat rozdílné podmínky politické práce v Čechách a na Moravě spoluprací osobností z obou zemí. V té souvislosti čteme Müllerův podpis na svolání jednoty k moravským stavům z 18. dubna, jež zdůrazňuje potřebu zajištění národní rovnoprávnosti »v nynějším času, v němž spravedlnost o svá věrná, neodbytná práva se hlásí a v němž každý jasně poznává, že bezpráví, byť i stoleté bylo, bezprávím býti nepřestává« a žádá zvolení stavovského výboru, který by navrhl a provedl uzákonění národní rovnoprávnosti na Moravě.⁴¹ Práce za dosažení rovných práv českého jazyka na Moravě přivedla Müllera po čase i ke kandidatuře na řádnou stolicí češtiny na olomoucké univerzitě, jejíž suplenturu zastával Helcelet;⁴² i když stolice byla obsazena V. E. Krátkým, je zajímavé, že z devíti uchazečů byli tři ze západní Moravy — vedle Müllera telečský právník Jan Vlk a jihlavský učitel a spisovatel Matěj Knaysl.⁴³

³⁸ Národ. noviny č. 5, 9. IV. 1848.

³⁹ Týdenník č. 18, 4. V. 1848.

⁴⁰ Ibid. č. 19, 11. V. 1848.

⁴¹ Ibid.; J. M. Černý, *Boj za právo*, Praha 1893, 140.

⁴² J. Kabelík, *Korespondence a zápisky J. Helceta*, Brno 1910, XLIV.

⁴³ *Matěj Knaysl* (1805—1890), učitel češtiny na jihlavském gymnasiu, od r. 1855 policejní úředník ve Lvově, dopisovatel Čelakovského, autor básnických sbírek „Cesta k nebeské bráně“, „Prach a popel“ a „Lípa“. 1848 se pokusil založit v Jihlavě první české noviny, týdeník „Skřivánek“ (srv. A. Šimka, *Nejstarší jihlavské noviny a časopisy*, VVM XII—1957, 82 a d.) a vedle

Vrcholem Müllerovy politické činnosti není však ani jeho práce novinářská ani agitace pro národní rovnoprávnost, ale jeho účast na boji proti moravskému separatismu a za *spojení Čech a Moravy* v jednotný celek. To byl jeden z hlavních politických požadavků české buržoasie roku 1848, který znamenal nezbytnou podmínku pro úspěch jejího programu, pro českou Moravu byl však nejen důležitou otázkou politickou, ale přímo životní otázkou národní a spolu s bojem proti Frankfurtu i vedoucí složkou politického úsilí českého živlu na Moravě roku 1848. Postavil-li se Müller od začátku bezvýhradně do služeb boje za splnění tohoto požadavku, zařadil se do neveliké skupiny Moravanů důsledně uvědomělých národně i politicky a vystoupil tak jako osobnost politicky a myšlenkově pokrokovější a vyspělejší než celá řada vůdčích zjevů české Moravy, zatížených osudnými předsudky moravského separatismu.

Česká buržoasní politika vystoupila s požadavkem státoprávního spojení Čech a Moravy prostřednictvím ústředních správních úřadů a společného generálního sněmu hned ve svatováclavské petici z 11. března a když kabinetní list z 23. března její žádost ignoroval, druhá česká petice z 29. března ji ještě důrazněji opakovala. Ještě než zpráva o požadavku první pražské petice mohla dojít na Moravu, ozvala se česká Morava s požadavkem spojení spontánně sama a zapřísahala české politiky, aby jí sjednocením českých zemí zajistili národní rozvoj a politická práva.⁴⁴ Intensivní propagační kampaň pro spojení Moravy s Čechami vedl z moravské strany Týdenník,⁴⁵ z české Národní noviny.⁴⁶ Havlíčkův list vrací se v březnu až květnu 1848 k otázce spojení doslova v každém čísle hned zásadními články, hned ironickými polemikami nebo rozhořčeným odsudky německé persekuce českého národního hnutí na Moravě. Z tohoto hlediska poskytoval Havlíček soustavně místo hlasům svých moravských dopisovatelů, kteří volali po sjednocení Moravy s Čechami z »touhy národu po docelení sebe«.⁴⁷ Havlíček sám poukazoval na potřebu politické jednoty Čech a Moravy nesčetněkrát, zejména když reagoval na opatření moravské zemské správy proti agitaci za spojení Čech a Moravy a pranýřoval postup brněnského gubernia jako důkaz snahy

veršovaných pamětí „Vlastnoruční života popis“ a „Pravda: jak se mám? co dělám?“ zanechal zajímavé vzpomínky na průběh revoluce v Jihlavě „Unvergesslicher Frühling des österreichischen Kaiserstaates im Jahre 1848“.

⁴⁴ Mikšíček už 12. března vybízel Havlíčka, aby se Praha chopila sjednocovací akce, aby na Moravu nezapomínala (*J. Macůrek*, *Rok 1848 a Morava*, Brno 1948, 38) a o čtyři dny později děkovná adresa moravského obyvatelstva císaři za povolení konstituce mluví jménem „větve národu českoslovanského kmene Moravského“ (Týdeník 21. III.).

⁴⁵ „Nejvroucnější přání naše budiž co nejužší politické spojení s Čechami“. Týdenník č. 13, 31. III. 1848.

⁴⁶ V svolání z 30. března vybízí Národ. noviny (č. 3, 7. IV.), aby Moravané vyslali k císaři šestičlennou deputaci s žádostí o spojení s Čechami.

⁴⁷ Z Uničova, Národ. noviny č. 36, 17. V. 1848.

o zachování ancien régime aspoň na Moravě.⁴⁸ Nejdůrazněji zdůvodnili mluvčí české buržoasní politiky nutnost a význam spojení v adrese druhé petiční delegace z 9. dubna a Národního výboru z 21. května, kde jsou nejvýrazněji shrnuty důvody, jež vedly představitele české buržoasie k širokému prosazování tohoto požadavku v prvním období revoluce před červnovým povstáním. Vidíme především, že česká buržoasie měla na spojení eminentní zájem hospodářský, protože ovládnutí Moravy jako vstupní brány do Podunají mělo klíčový dosah pro hospodářskou expansi na balkánské trhy, zatím co celkové sjednocení českých zemí umožňovalo souběžné exportní rozpětí na severozápad i na východ.⁴⁹ To ovšem nebyl motiv základní nebo aspoň jediný; začteme-li se hlouběji do obav, které vystupují ze základního článku českého austroslavismu v Palackého listu do Frankfurtu, najdeme tam jasnou odpověď na otázku, proč česká buržoasie považovala vytvoření silného státoprávního celku za nutné: nebezpečí Frankfurtu a nebezpečí carského imperialismu. V tom smyslu patetické výkřiky českých provolání na Moravu nebyly jen frázemi, kryjícími hospodářské zájmy, i když ovšem i strach z německého a carského imperialismu měl své pozadí hospodářské, ale i projevem oprávněných obav, že národní hnutí v Čechách ani na Moravě nemá v izolovaném zápase naději ani na splnění nejzákladnějších požadavků: »Blahobyť náš, sláva a štěstí naše, slovem všechna budoucnost naše na jednom základu spočívá: všechny naše světské i duševné prospěchy požadují co nejúžšího spojení... Ve spojení síla naše i vaše: v rozdvojení slabost obou nás, ale ztráta vaše větší!... Nerozpakujte se! Dělejte, pokud den jest!«⁵⁰

V úsilí o spojení Čech a Moravy dostalo se českým buržoasním politikům na jaře 1848 několika vynikajících spolubojovníků na moravské straně. Je nesporné, že prvním z nich byl Mikšíček a jeho přínos myšlenky spojení teprve čeká na svého historika. Bylo by však nespravedlivé, aby rozložitá postava Mikšíčkova zastínila zcela i pracovníky a propagátory, kteří nezaujali v celé akci vedoucí postavení jen proto, že jim chyběla Mikšíčkova jiskra. Z nich na prvním místě byl Müller; poznali jsme už, že v Národních novinách psal pro spojení Moravy s Čechami a stavěl se proti odporu, který se šířil na Moravě proti tomuto požadavku. Müllerova novinářská agitace byla však spíše doplňkem jeho práce pro spojení než jeho jádrem. Tím byla jeho účast na některých základních projevech, jež vyšly z moravského prostředí, i na organizaci celé akce. Nejvýznamnější z nich bylo *Ozvání moravského lidu* — svým významem moravský pendant pražských petic — jež vedle zrušení feudálních práv, jazykové rovnoprávnosti, svobody tisku

⁴⁸ K. Havlíček, Z Moravy, Národ. noviny č. 45, 28. V. 1848.

⁴⁹ Slovo k Moravanům, J. M. Černý, Boj za právo, Praha 1893, 242. — Podrobný faktografický přehled boje za spojení Čech a Moravy na základě projevů českých a moravských podává H. Traub, Moravané r. 1848 po říšský sněm ve Vídni se zvl. zřetelem na poměr Moravy k Čechám, ČMM XXXI (1907).

⁵⁰ Slovo k Moravanům, Vídeň 9. IV. 1848, Černý, Boj za právo, I. c. 108.

a veřejné správy ve školství žádá na prvním místě spojení Moravy s Čechami. »Chceme státi pevně při kmenu neroztrženém českomoravském,« prohlašuje první článek Ozvání. »Odporujeme tedy těm, ježto by chtěli odloupnout moravský národ od českého.«⁵¹ Obava z české hegemonie, již se ještě dotkneme, byla však na jaře 1848 zakořeněna na Moravě tak hluboko, že zasáhla i vedoucí okruh moravského národního hnutí, jenž považoval za vhodné zdůraznit vůli české Moravy k vlastnímu národnímu životu, nezávislému vždy na úpravě věcí pražským vedením. Takový smysl má požadavek zvláštního zemského sněmu moravského vedle společného zákonodárného sboru k projednávání vnitřních otázek moravských — projev odhodlání »věrně státi při Čechách, ale nepominouti v nich, aby Morava mohla sama ostati na právu svém, kdyby Čechové někdy odpadli od svobody, ač toho bohdá svět neuvidí.«⁵²

Víme, že tento projev vyšel ze spolupráce brněnského kroužku okolo Týdenníka s Česko-moravskou jednotou ve Vídni a že mezi jeho hlavními inspirátory a šířiteli byli Mikšíček s Müllerem, kteří měli vůdčí podíl na návrhu textu i na jeho konečné redakci.⁵³ Zdá se dokonce, že koncept Müllerův, o němž mluví podrážděná zpráva ministra vnitra jako o hlavní předloze konečné verse projevu, představuje vlastní souhrn podnětů, jež upřesnily podání článků Ozvání o spojení českých zemí. Müller, jenž koncem března odjel z Vídně do Brna jako tlumočník názorů Česko-moravské jednoty a i potom figuroval jako politická spojka mezi Vídní a Brnem,⁵⁴ první posílá Ozvání 8. dubna s vlastním komentářem do Prahy Havlíčkovi, aby je otiskl v Národních novinách.⁵⁵ Z Müllerovy korespondence s Riegrem a některými dalšími vůdčími osobnostmi pražského politického života víme, jak Müllerovi a jeho druhům záleželo na účinnějším uplatnění Ozvání v postupu politického vedení české buržoasie a co si od jeho zásahu do pražských názorů slibovali pro radikálnější vymáhání spojení Moravy s Čechami.⁵⁶ Na Moravě nebyli spokojeni s formou žádosti o spojení ve svatováclavské a zejména druhé petici z 29. března a obecně tu bylo zklamání nad povrchní stručností požadavku, jež neodpovídala jejich představám o opomíjených a ohro-

⁵¹ Týdenník 6. IV.; Národ. noviny 11. IV.; otisk u Černého, l. c. 96. O Ozvání srv. H. Traub, Moravané r. 1848 po říský sněm ve Vídni se zvl. zřetelem na poměr Moravy k Čechám, l. c. 77 a d.

⁵² Týdenník 6. IV.

⁵³ Pillersdorf Kolowratovi, Vídeň 10. IV. 1848, č. 108/M. I., Österreichisches Staatsarchiv Wien (dále jen ÖSA).

⁵⁴ Mikšíček Vlkovi, Dačice 18. V. 1848, L 1948, Měst arch. Telč; kraj. hejtman v Jihlavě von Gersch pres. morav. gubernia 15. V. 1848, č. 411/pr.—1164/2609, MG pres. 1781—1850, SAB.

⁵⁵ Müller Havlíčkovi 8. IV. 1848, Havlíčkova redakč. korespondence, Reg. Voj. vyšetř. komise — fasc. 58, SÚA.

⁵⁶ »Ozývání pravých Moravců a Čechů má své dobré následky“. J. Helcelet choti, Brno 26. IV. 1848, J. Kabelík, Korespondence a zápisky J. Helceleta, Brno 1910, 32, č. 10.

žených zájmech české národnosti na Moravě, jako hlavním motivu celé akce.⁵⁷ Úvahy o nedostatečném respektování specifické situace českého národního hnutí na Moravě ve formulaci petic, která vycházela z obecných zájmů české buržoasie na vytvoření jednotného útvaru, vedly moravské vlastence k pokusu o nové, konkrétnější zdůvodnění požadavku přímo ze středu moravského života, jež by proniklo do řad českých buržoasních politiků v Praze a usměrnilo rozhodnějším způsobem postup v otázce spojení. Soustředění Müllerovy korespondenční kampaně právě na členy Svatováclavského výboru a petičních delegací naznačuje zřetelně jeho záměr dosáhnout nového projevu pražských politiků pro spojení a přesvědčit je o nepostačitelnosti akcí dosavadních stejně jako jeho pokus radikalizovat řešení moravské otázky podporou těch zástupců pražského studentstva, s nimiž se setkáváme ze červnového povstání. I když v Praze Ozvání celkem uvítali, přišel moravský projev pozdě: Müller jej posílal Havlíčkovi v den vydání kabinetního listu z 8. dubna, který odpovídal na žádost druhé petice odkázáním celé otázky na budoucí říšský sněm.

Ve změněné situaci muselo národní hnutí na Moravě hledat jiné cesty k zajištění sjednocení českých zemí, nemohlo už spoléhat na centrální akce Svatováclavského, resp. Národního výboru jako politické reprezentace celého českého národního hnutí přímo k trůnu, ale muselo soustředit nápor za obtížnějších podmínek na zúžené působiště Moravy samé, kde ovšem teprve bylo nutno probouzet sám princip věci, v Praze nesporný. Šlo o získání moravského zemského sněmu, který právě procházel procesem přeměny stavovské feudální reprezentace v širší sbor občanských a lidových zástupců («selský» sněm). Základním prostředkem tu byly petice venkovských obcí a měst, které se obracely ke sněmu s otázkami sociálními a hospodářskými, stejně jako s národními a politickými požadavky. K petičnímu hnutí obrátili svou pozornost Mikšíček s Müllerem po neúspěchu Ozvání v Praze a pokusili se proniknout s jeho argumenty do požadavků petic. Stopy Ozvání jsou v peticích zřejmé zejména na Telečsku a na Žďársku a vedou mnohdy k přímé recepci myšlenkové výzbroje i výrazových prostředků v člancích petic, takže můžeme v moravské otázce mluvit o Ozvání jako zdroji a západomoravských peticích jako jeho jednotlivých versích.⁵⁸ Výrazné umístění požadavku spojení Moravy s Čechami v peticích k brněnskému sněmu mohla prosadit agitace národního hnutí o to snáze, že k němu mohla využít obavy soukenických měst západní Moravy, jejichž výrobu zatlačovala už ve čtyřicá-

⁵⁷ Lažanský Pillersdorfovi, Brno 29. III. 1848, č. 101/M. I. — 991/M. K. A., ÖSA Wien; Mikšíček Müllerovi, Brno 27. III. 1848, Mikš. I, G 55, SAB.

⁵⁸ Argumentaci Ozvání doslovně nebo v parafrázi přejímá petice 17 obcí na Telečsku z 18. dubna, petice města Telče z téhož dne, petice obcí panství boskovického a letovického z 19. IV. a některé další, zvl. petice obcí panství žďárského z 22. V. a obce Malá Lhota u Brna z 30. V. Srv. J. Radimský—M. Wurmová, Petice moravského lidu k sněmu z r. 1848, Brno 1955, č. 24, 56, č. 30, 69, č. 37, 74, č. 54, 92, č. 66, 102.

tých letech tovární produkce zejména brněnská, z přílivu německých výrobků, jemuž by na Moravu otevřelo přístup celní spojení s Německým spolkem, žádané velkoněmeckou agitací frankfurtofilskou a protičeskou. Zákaz vývozu surovin a celní ochrana domácího trhu byly proto jedním z vůdčích hesel petic, které měly v představě autorů zastavit hospodářský úpadek a zmírnit sociální krizi jejich domovů. Využití tohoto naléhavého ekonomického momentu, který paradoxně sbližoval s českým národním hnutím i jihlavské němectví a stavěl Jihlavu mezi odpůrce Frankfurtu a obránce spojení Moravy s Čechami,⁵⁹ zvyšovalo v představách původců i stoupenců petic oprávněnost spojení českých zemí i z hospodářského aspektu.⁶⁰ Není náhodou, že v obraze revolučního hnutí na Moravě, jak jej můžeme rekonstruovat z rozboru petic, nejintenzivnější bylo hnutí za spojení Moravy s Čechami právě v západní části země, kde mluvily ekonomické důvody proti odtržení obou oblastí nejzřetelněji.

Je nesporné, že Mikšíčkův podíl na klíčovém postavení požadavku spojení v západomoravských peticích má význam základní a budeme mít jinde příležitost prokázat, do jaké míry růst dvou centralisačních ohnisek národního hnutí r. 1848 na západní Moravě (Telečsko—Dačicko a Novoměstsko—Žďársko) stranou od hlavních komunikačních cest i od přirozeného hospodářského centra oblasti souvisí právě s agitací Mikšíčkovou. Výběr jazykově nejneporušenějších území s nejsilnější tradicí sociálně revoluční za oporu a východisko národního hnutí v celém kraji nebyl jen dílem Mikšíčkovým a jeho prameny byly širší. Důležitá role tu připadala Česko-moravské jednotě ve Vídni, jejíž zakladatelé a vedoucí členové byly vesměs původu a životního zakotvení západomoravského a jež byla v pravidelném styku s Brnem i venkovskými středisky hnutí prostřednictvím Müllerovým. Celý plán, zapůsobit v moravské otázce na brněnský sněm organizací akce širšího sociálního rozpětí, která by podchytila životní zájem lidových vrstev účinněji než pražské kabinetní projevy, svědčí o větším politickém smyslu a přizpůsobivosti než jaký projevili politikové pražští. Že Müller osobně měl podíl nejen na jeho vzniku, ale i na jeho provádění, naznačuje jeho účast na svolání Česko-moravské jednoty k brněnskému sněmu ve prospěch spojení z poloviny dubna, které celou petiční kampaň uvádí jako programové vystoupení jejích organizátorů.⁶¹ »Dejme ruce starým našim soukmenovcům, s nimi se spojme, s nimi se sdružme, jedno tělo budme, z jedné duše mluvme, do jedné rady chodme i jed-

⁵⁹ Srv. A. Altrichter, Iglau im Jahre 1848, Zeitschrift des Vereines f. Geschichte Mährens u. Schlesiens XIII (1909), 355; J. Pfitzner, Die Wahlen in die Frankfurter Nationalversammlung und der Sudetenraum, Zeitschrift f. d. sudetendeutsche Geschichte V (1942), 221 a d.

⁶⁰ Nasvědčuje tomu i hospodářská motivace odporu proti Frankfurtu v svolání Česko-moravské jednoty proti volbám do Frankfurtu ze 14. září (Černý, l. c. 389), hlavně obava z konkurence lacinějších německých výrobků a z přílivu německého proletariátu.

⁶¹ Lažanský Pillersdorfovi, Brno 22. IV. 1848, č. 968/M. K. A. — 39/g. P.; nedat. konc. fondu Volksdeputationen/M. I., obé ÖSA.

nou láskou zahořme,«⁶² vyzývá svolání a jeho požadavek, aby Morava promluvila ústy svých neponěmčených synů, je přímo ověřován náplní petic, vydávaných bezprostředně po tomto svolání. Naposled se setkáváme s Müllerovým jménem na projevu tohoto druhu v případě adresy moravských účastníků Slovanského sjezdu Národnímu výboru z 8. června.⁶³ Müller sám, upozorněný na význam sjezdu nadšenými nadějemi Veroniky Vrbíkové,⁶⁴ nezúčastnil se jednání Slovanského sjezdu přímo, byl však v červnu 1848 v Praze, stýkal se tu soustavně s moravskými delegáty, měl patrně i podíl na jejich diskusích, kde se vytvářelo stanovisko moravských členů sjezdu k jeho jednáním, a v Praze prožil i červnové povstání.⁶⁵

Celá agitace pro spojení Čech a Moravy, využívající s postupem velkoněmecké propagandy pro Frankfurt obecného odporu k přičlenění českých zemí k Německu a apelující v tom smyslu k moravskému obyvatelstvu stejně jako do Čech,⁶⁶ vyzněla však posléze naprázdno. Naprázdno vyzněla i nesčetná svolání české politiky, vysílaná na Moravu, i pokus o širší sociální záběr národního hnutí v moravské otázce nebyl dost důsledný a přišel pozdě. Moravský zemský sněm v Brně 14. dubna na návrh Pražákův přijal 72 proti 6 hlasům adresu proti spojení Moravy s Čechami⁶⁷ a 12. srpna dokonce i ve změněném složení jako sněm selský — v němž bylo ovšem mnoho poslanců německých — vydal usnesení o samostatnosti Moravy a její nezávislosti na Čechách jako země, podřízené přímo Vídní. Základní příčiny konečné prohry moravské politiky české buržoazie byly dvě: odpor německého obyvatelstva a úřadů, souvisící s bojem o Frankfurt, a moravský separatismus i v českém prostředí na Moravě.

Stěžoval-li si Mikšíček počátkem dubna, že moravští Němci se chtějí spojit raději s rakouským arcivévodou než s Čechy a že proti nim budou hledat pomoc u císaře a v Pešti,⁶⁸ žehrá-li Havlíček o měsíc později na soustavné šíření protičeské »zášti a kyselosti« na Moravě,⁶⁹ domáhá-li se moravský korespondent

⁶² Hlas Moravanů a Slezanů ve Vídni, *Národ. noviny* č. 14, 20. IV. 1848; Černý, l. c. 143.

⁶³ „... prosíme Vás, nedejte nižádnému pomlouvání, aby odvrátilo mysl Vaši od lidu Moravského, jenž... od Vás očekává spásu a potvrzení práva svého“. Týdeník č. 24, 15. VI. 1848.

⁶⁴ Srv. *Deník V. Vrbíkové* ze 4. VI. 1848, fol. 6 a), G 56, SAB.

⁶⁵ Listy ze západní Moravy, r. II, č. 14, 4. IV. 1885. Müllerovým jménem bylo by třeba tedy doplnit výčet pozorovatelů a svědků Slovanského sjezdu, vypracovaný v rámci seznamu jeho účastníků V. Žáčkem v edici *Slovanský sjezd v Praze 1848*, Praha 1958, příl. I, 559.

⁶⁶ Typicky shrnuje zdůvodnění agitace článek (Mikšíčkův?) *Z Moravy a ze Slezska v Národ. novinách* č. 40, 21. V. 1848: „Češi chtějí hájiti naši národnost proti Němcům: proto přejí Češi a musí přát každý rozumný našinec, abychom se v tomto důležitém účelu vespolek podporovali a tedy blížeji se spojili, poněvadž Němci nás násilím k Německu přilepiti chtějí“.

⁶⁷ Černý, l. c. 129.

⁶⁸ Mikšíček Havlíčkovi, Brno 5. IV. 1848, otisk. V. Žáček, *Moravský účastník svatodušních bouří 1848*, ČMM LVII (1933), příl. 2, 266.

⁶⁹ K. Havlíček, *Dopis z Olomouce*, *Národ. Noviny* č. 26, 5. V. 1848.

v Praze ochrany proti pronásledování příslušníků národního hnutí na Moravě jako »lidí zrádných, tajnými plány obcházejících,«⁷⁰ nejsou to nadnesené projevy běžného národnostního boje, v němž jde jen o mocenské posice, ale zoufalé výkřiky vlastenců, ohrožovaných od okamžiku vyhlášení požadavku spojení Čech a Moravy šovinistickou kampaní i na statcích a na životě. Moravští Němci, zejména jejich brněnská a olomoucká část, obávali se realizace spojení jako porážky velkoněmeckého programu, který počítal se začleněním českých zemí do sjednoceného německého státu a připravoval německou hegemonii nad ostatními národnostmi střední Evropy. Odtud německá agitace proti sjednocení pracovala takovými »důvody« jako byl strach z pohlcení Moravy Čechami a jejího hospodářského vykořisťování,⁷¹ odtud rozšiřovala zprávy o chystaném českém vpádu na Moravu nebo organizovala insultaci druhé petiční deputace, která měla na cestě do Vídně projíždět Brnem. I když odpor proti spojení živilo a posilovalo na Moravě mnohem silnější postavení feudální šlechty, která měla zájem na oslabení buržoasního národního hnutí a snažila se je rozkládat tlakem na poddané,⁷² souvislost boje o spojení českých zemí se zápasem o Frankfurt je hlubší než se předpokládalo. Problém Frankfurtu a otázka spojení Čech a Moravy vystupují na Moravě souběžně a tvoří hlavní těžiště politické problematiky prvního pololetí revoluce na Moravě. Vyvíjel-li se boj o Frankfurt na Moravě mnohem dramatičtěji než v Čechách,⁷³ podporovaly-li zemské i vrchnostenské úřady na rozdíl od Čech frankfurtské volby zcela nepokrytě a používaly-li k dosažení volební účasti mezi českým venkovským lidem vysloveně brutálních prostředků, nepůsobilo na to jen slabší postavení národního hnutí, proti němuž mohla vést reakce otevře-

⁷⁰ Záléžitosti moravské, Národ. noviny č. 90, 28. VII. 1848.

⁷¹ „Říkají a píšou o Češích, že prý chtějí Moravu podmaniti, že chtějí Moravu uvést do svého poslušenství, aby nám mohli rozkazovat a poroučet, že chtějí, aby Morava stala se jejich podnožím, ... že žádný hodný Moravan nemůže a nechce se s Čechami spojit, že bychom spojivše se s Čechami prodali Moravu, že by Češi majíce prý sami zem chudou a neúrodnou, naši úrodnou Moravu jenom vyžírali“. M. Mikšíček, Několik baněk sázených Němcourům, odrodilcům a kývalům od jednoho Staromoravana, Brno 1867, 10, 24.

⁷² Podíl feudálních sil na protičeské nenávisti na Moravě dokládá Mikšíček ukázkou, „jakého asi způsobu muselo bývat na Moravě štvání proti Čechům, když i ti nejspravedlivější štvání tomuto protinárodnímu a samovražednému podlehli“ (Bublínka ze života moravského, fol. 116, Mikš. II, G 55, SAB).

⁷³ K největšímu odporu proti volbám do Frankfurtu došlo na Moravě v okresech Boskovice, Prostějov, Kroměříž, Kyjov, Telč a Nové Město. Situace na Telečsku a Novoměstsku se vyhrtila do té míry, že proti odporu obyvatelstva byla povolána vojenská asistence. V Telči se 9. května srotilo přes sto sedláků, kteří se zmocnili volebního protokolu a rozehnali volební komisi (kraj. hejtman v Jihlavě von Gersch pres. mor. gubernia 12. V. 1848, 469/pr., č. 1259/2686, fasc. A 8 — Frankfurt. volby II, MG pres., SAB). Srv. vylíčení telečských voleb u Mikšíčka, Obrázek z r. 1848, Bublínka ze života moravského, fol. 131, Mikš. II, G 55, SAB. K násilnému odporu obyvatelstva proti volbám došlo i v Novém Městě, Nové Říši a Nových Syrovicích, kde se čeští voliči zmocnili protokolu, zničili jej nebo si jej присvojili obsazením úřední budovy (Národ. noviny č. 37, 38 a 43, 18., 19. a 26. V.).

nější a prudší útok než v Čechách, ale především intensivněji pocítovaný problém spojení. Persekuce boje za spojení s Čechami se rozvíjela jedním dechem s persekucí zápasu proti Frankfurtu a s podporou velkoněmecké agitace⁷⁴ a proto i publicistický boj o Frankfurt na Moravě namnoze přímo splývá s bojem o spojení českých zemí.

Persekucí národního hnutí a její podporou z úřední strany se však nedá vysvětlit všechno a je jisté, že by nedosáhla takového úspěchu, kdyby nemohla využít tradice moravského separatismu. Jan Šverma prokázal v klasické marxistické analýze revoluce r. 1848 už před čtvrt stoletím podíl »decentralizačních a protičeských tendencí« moravského národního hnutí na neúspěchu řešení moravské otázky a vytyčil jeho politický dosah pro českou buržoasii, která se »musela spokojit se spoluprací s moravským hnutím, plnou častých konfliktů.«⁷⁵ Mluví-li Šverma v té souvislosti o »reakčních elementech« v moravském společenském vývoji jako hlavním kořenu protičeské nálady moravského prostředí, vymezuje dobře jednu z rozhodných sil v utváření moravského separatismu r. 1848 — retardační sociální představy, podmíněné opožděním a nevyspělostí společenské úrovně Moravy proti Čechům. Jednostranná zůstává však jeho analýza potud, že si nevšímá, do jaké míry sociální motivace moravského odporu proti Čechům vyrůstá ze separatistické tradice, udržované i v moravské obrozenecké společnosti už od konce 18. století.

Problém *moravského separatismu* má staré historické kořeny, projevoval se v různých formách už ve společnosti feudální, třeba osudnou politikou Žerotínovou r. 1618, která vedla k neúčasti Moravy v českém stavovském povstání; v klíčovou otázku českého národního hnutí však vyrostl až v obrození. Jestliže už v dvacátých letech 19. století šířil se na Moravě názor, který byl ochoten spojovat původ slovanského obyvatelstva země spíše s Němci než s Čechy a odmítal uznávat jeho příslušnost k českému národu,⁷⁶ šlo jen o výrazné uplatnění teorie »moravštiny« a zmateně protičeské terminologie v označování národnosti.⁷⁷ Neujasněný separatismus jazykový, který konstruoval zvláštní postavení jakési sa-

⁷⁴ K persekuci protifrankfurtské agitace vrchnostenskými úředníky v Budišově srv. Mikšičkovu zprávu z 25. dubna (Národ. noviny č. 24, 3. V. 1848).

⁷⁵ J. Šverma, Rok 1848 v Čechách, Vybr. spisy, Praha 1955, 21.

⁷⁶ K. Šmídek, Literární ruch na Moravě v novější době, ČMM II (1870), 6.

⁷⁷ Výraz »Češi« se považoval za označení cizího národa, proti němu se užívalo pojmů »Čechoslované«, »českomoravský národ«, »moravská řeč«, v nejlepším případě »Moravané«. Časté bylo vystupňování separatismu v krajevou dismembraci nářeční, přenášenou do zařazení národního: »Hanáci«, »Slováci«, »Valaši«, »Horáci«, »Podhoráci«. V tomto pojetí i pojem »Moravané« byl výrazem neznámým. Že se tato terminologie houževnatě udržovala na Moravě ještě v šedesátých letech, dosvědčuje Müllerova žádost, aby se v člancích o moravských poměrech v českých novinách užívalo výrazu »Čechoslované« místo »Čechové«, protože moravský lid se prý domnívá, že v pojmu »Češi« není zahrnut (Müller V. Zelenému, Třebíč 24. XI. 1860, 38 B 6, LANM).

mostatné moravské řeči, byl prvním stadiem ve vývoji moravského separatismu v 19. století. Literární a hlavně filologická produkce, dotčená jazykovým novotářstvím některých puristů, zasažených aversí k Dobrovskému, posilovala růst separatismu nadměrným důrazem na moravský svéráz, chápaný autochtonně a odtrženě od Čech, a teritoriálním zúžením českého nacionalismu na Moravě. Po neškodné episdě zesměšněného apoštola purismu Stacha⁷⁸ vystoupil nebezpečnější kodifikátor jazykového separatismu v osobě F. D. Trnky, který se v dvacátých a třicátých letech pokusil v řadě prací, ostře odmítnutých Palackým, konstituovat zobecněním dialektických odchylek ve spisovnou normu samostatné postavení »moravštiny«⁷⁹ stejně jako souběžně s ním Žiak.⁸⁰ Brzy se ukázalo, že důsledky těchto pochybných pokusů, podceňovaných ještě po letech jako projev pouhého purismu,⁸¹ jsou hlubší a těžší než připouštělo jejich obecné odmítnutí českou obrozeneckou společností. V Praze si sotva kdo všiml, že na brněnské scéně musel se Štěpánkuv »Čech a Němec« r. 1838 změnit v »Moravce a Němce«, Šemberova polemika s Langrem signalisovala však už zřetelně pochybnosti o správnosti jednotné orientace českého národního hnutí jako nástup uceleného proudu, když Šembera chtěl »jakousi vkořeněnou nechuf Moravanů k Čechům« odstraňovat tím, že by literatura respektovala »českoslovančinu gramatikou neporušenou ze života lidu moravského i slováckého.«⁸²

Postup takových odstředivých tendencí nezastavovaly ovšem povýšenecké projevy desinteresovanosti na moravském vývoji, které se jako reakce na pokusy o jazykový rozkol ozývaly z Prahy a prozrazovaly dokonce neochotu k pomoci a povzbuzení moravskému národnímu životu z vyspělejších Čech.⁸³ Na druhé

⁷⁸ Václav Stach (1755–1831), autor rkp. „Kritického výkladu pomatených českých gramatik“ a „Harmonie a dobrozvučnosti jazyka českého“ z r. 1806, hlásal samostatnost „moravštiny“ proti spisovné češtině z odporu k Dobrovskému, protože ten kritisoval r. 1795 jeho poesii.

⁷⁹ František Dobromysl Trnka (1798–1837), rodem z Humpolce, soukromý jazykový učitel, od r. 1832 pracovník universitní knihovny v Olomouci. V jeho spisech *Übersicht der böhmischen Declinationen und Conjugationen* (1829), *Kniha cvičná jazyka slovanského v Čechách a na Moravě a v uherském Slovácku* (1830) a *Pořekadla (přísloviá) Slovákův moravskouherských* (1831) postihl Palacký nebezpečí českomoravského jazykového rozkolu. Proti jeho vystoupení (ČČM 1831, 234) bránil se Trnka nehoráznou polemikou *O českém jazyku spisovném* (Olomouc 1831), v níž nazval Palackého „nedozrálým a nemotorným recensentem pražským“.

⁸⁰ Vincenc Pavel Žiak (1797–1867), rodem z Úsobí u Havl. Brodu, šířil jazykový separatismus uváděním nepřehlasených tvarů v mluvnické *Böhmische Sprachlehre für Deutsche* (1842) a byl rovněž odmítnut Palackým (*O českém jazyku spisovném*, ČČM 1832).

⁸¹ K. Šmidek, *Literární ruch na Moravě v novější době*, ČMM II (1870), 6.

⁸² Čechoslav V (1831), 37–44.

⁸³ „Páni Moravané s námi jazykem a politickými svazky příbuzní měli by ovšem samoděk k zvelebení takového ústavu přispívati“, odmítá Vinařický v lednu 1832 Kampelíkuv návrh na jmenování moravských čestných členů Musea (V. O. Slavík, K. A. Vinařického korespondence a spisy pamětní I, Praha 1903, 21). Neochota k podpoře moravského národního hnutí, která by zdržovala postup obrození českého, vedla dokonce z české strany k nechutnému útoku, jenž

straně posilovaly růst separatismu i objektivní sociální podmínky, jež vyžadovaly na Moravě odlišný styl politické práce a odcizovaly ji potřebám českým. Zatímco v Čechách byla česká i německá území, zejména hospodářská a politická centra ve městech, nacionálně homogenní a politický boj tu byl proto především zápasem velkého měřítka politicky i hospodářsky, na Moravě se ve městech složitě prostupovaly drobné národní enklávy, zasahující rušivě do jinonárodního území (Jihlavsko, Vyškovsko, Svitavy-Lanškroun), a proto bylo třeba spíše všedního neokázalého boje o drobné výsady, o nové jednotlivé posice hospodářské, správní, kulturní.⁸⁴

Další oporu moravského separatismu tvořil zejména od padesátých let klerikalismus, jehož dosah byl při mimořádné religiositě země a silném politickém i hospodářském postavení církve zvlášť hluboký. Už r. 1848 byl nejzarytější nepřítel snah o spojení Moravy s Čechami moravský vyšší klerus, který stíhal tvrdě všechny sympatie s tímto hnutím mezi národně uvědomělým venkovským duchovenstvem a šířil odpor proti němu i z kazatelny.⁸⁵ Od poloviny 19. století je moravský separatismus spojen s klerikalismem jako hlavní politickou a kulturní silou české Moravy po celou druhou polovinu 19. století, kterou se nepodařilo zatlačit ani pokrokové protiklerikální agitaci, s jejímiž projevy se setkáváme od padesátých let i mezi venkovským lidem.⁸⁶ Klerikální separatismus, jak jej zosobňuje František Sušil, způsobuje impotenci moravského kulturního života a jeho pokles ve srovnání s dobou předbřeznovou, staví se proti každé volnější myšlence z »husitských« Čech a z konfesijních důvodů odmítá i jen náznak jednoty s Čechami. Výrazně separatistické pozadí má jako umělá protiváha tradice husitské i cyrilometodějská ideologie, která proniká do národních a kulturních

vydává „ze spánku neprobuzené bratry“ výslovně poněmčení a jemuž poskytl místo i Havlíček. (Nár. noviny č. 14, 20. IV. 1848). Projevy tohoto druhu, i když byly ojedinělé, moravský separatismus jen posilovaly a plně odůvodňují výtku *Macůrkovu*, že pražská obrozenecká společnost „nejednou Moravu spíše dráždila, podceňujíc váhu moravských činitelů a nechápajíc obtíže, s nimiž se na Moravě zápasilo“ (Rok 1848 a Morava, I. c. 52).

⁸⁴ O rozdílech mezi politikou moravskou a českou a jejich odlišných podmínkách sociálních i kulturních srv. *M. Hýsek*, *Literární Morava v l. 1849—1885*, Praha 1911, 113 a d.

⁸⁵ Srv. pastýřské listy brněnského biskupa Schaffgotsche z 13. a 16. V. 1848, jež mu vynesly prudký odsudek Havlíčkův: „To jest biskup, pastýř lidu? Ne, to jest nájemník, cizinec, zrádce národu, jenž staré policajství i do církve uvádí a tím przní svatyni boží“ (Národ, noviny č. 54, 8. VI. 1848).

⁸⁶ Tak Josef Krňák, mlynář v Opatově u Telče, stíhaný r. 1852 pro pobuřování venkovského obyvatelstva, aby odpíralo odvádění vývazních poplatků za výkup z roboty (okr. hejtmán v Dačicích Flemmich pres. mor. místodržitelství 3. XI. 1852, č. 10614—7381/1 — 6880, kr. 167, B 13, SAB), veřejně tupil církev a představitele vysoké hierarchie, jež obviňoval z vykořisťování poddaného lidu na církevních statcích. Zejména napadal hospodářskou moc klášterů a dožadoval se rozdělení církevní půdy mezi venkovský lid (raport l. četnic. pluku z 6. VI. 1853, č. 5897, *ibid.*).

institucí⁸⁷ a uplatňuje se i při velehradských slavnostech r. 1863, kde celá česká Morava nepřímo manifestuje diskontinuitu s Čechami. Ze separatistických důvodů moravský klerus staví proti Janu Nepomuckému vlastního »zemského« světce Jana Sarkandra a Sušil sám dovršuje protičeské zaujetí moravského katolicismu náboženským odsudkem Šafaříka a v něm celého českého obrození.⁸⁸ Separatismus zůstává ideovou výzbrojí moravského klerikalismu až do konce 19. století, kdy list olomouckého arcibiskupa ještě šíří odpor proti Čechům.⁸⁹ Klerikální forma separatismu ukazuje nejpřesvědčivěji, že separatismus byl v českém společenském vývoji silou jednoznačně reakční a že jsou tedy problematické pokusy o rehabilitaci moravského separatismu, jež se ozývají i v soudobé literatuře.⁹⁰

Hluboce zakořeněná tradice moravského separatismu usměrňovala i politické myšlení českého městského obyvatelstva a venkovského lidu a ve spojení se sociálním opožděním země vyrůstala v jednostranném zabarvení německé agitace přímo v protičeskou nenávist — hlavní a nejpůsobivější oporu německého boje proti jednotě Čech a Moravy. Nepřátelé spojení využili poměrně snadno důsledků jazykového novotářství a odporu k jednotnému spisovnému jazyku i sklonu české společnosti na Moravě vyčítat Čechům »despotismus literární a jazykový«⁹¹ nebo považovat snahu o jednotnou organizaci a postup národního hnutí za imperialistické úsilí o hegemonii české buržoasie nad Moravou. Proti velkoněmeckému využití separatistických sil, podporovanému i slabým národním uvědoměním širších vrstev, přístupných snáze recepci protičeského zaujetí ve formě programu samostatnosti země, marně bojoval hlouček vlastenců a z jeho svědectví víme, jak obecné bylo nepochopení jednoty českých zemí mezi masou českého lidu na Moravě. »Největší část tak nazvaných ‚vzdělaných‘ Moravanů žije jenom pro Frankfurt, odhazuje i zašlapává národnost svou i řeč«, žaluje v dubnu Vrbíková. »Nenávist proti Čechům je vyjma slovanské vlastence všeobecná.«⁹² Poukazovala-li moravská Amazonka na nevědomost lidových vrstev

⁸⁷ Že vytvoření Jednoty sv. Cyrila a Metoděje v dubnu 1849 jako organizační základny k pěstování cyrilometodějské ideologie a moravského kulturního svérázu bylo projevem separatistickým a protičeským, dosvědčuje *Mikšíček*, jenž prokázal snahu, »aby se ani v literárním ohledu nestýkala Morava s Čechami v jedno řečiště“ za vlastní program Jednoty (Bublinka ze života moravského, fol. 199. Mikš. II, G 55, SAB). Srv. i *J. Radimský*, Morava a pouť do Moskvy 1867, ČMM LXVII (1947), 358.

⁸⁸ *A. Heyduk*, Vzpomínky, Umělecká beseda, Praha 1894, 19.

⁸⁹ »My Moravané mluvíme jazykem českým, ale proto nemusíme být Čechy“. Moravan 6. II. 1903.

⁹⁰ Např. nešťastné tvrzení *Macůrkovo*, že separatismus »se mohl pochlubit i kladným přínosem v českých národních dějinách“ (Rok 1848 a Morava. I. c. 53).

⁹¹ Zápisník J. Helcelety z r. 1847, *J. Kabelík*, Korespondence a zápisky J. Helcelety, Brno 1910, 597.

⁹² Deník V. Vrbíkové z 28. IV. 1848, fol. 5 a), G 56, SAB.

jako hlavní zdroj odporu proti spolupráci s Čechami,⁹³ nepostihla, do jaké míry ta vyrůstala z převahy hospodářských a sociálních požadavků moravského venkovského lidu nad jeho zájmy národními.⁹⁴ Představitelé národního hnutí na Moravě sice pocítovali »lhostejnost lidu proti všemu, co mu bezprostředně nějaké materiální výhody neposkytuje« a odmítali spoléhat na něj jako na oporu revoluce právě pro jeho netečnost k národním požadavkům,⁹⁵ ojediněle se dokonce dožadovali i sociální a hospodářské zainteresovanosti lidových vrstev na národním hnutí.⁹⁶ K zásadní potřebě sepětí požadavků národních a sociálních však nedospěli a nechali nevyužítu možnost přiblížit politické požadavky národního hnutí myšlení lidových mas a na ně přenést váhu vlastních nositelů revoluce. I když je jisté, že v lidových vrstvách byla touha po hospodářském uvolnění a sociálních právech r. 1848 často silnější než zájmy národně politické, není možno řešit podíl hospodářských a sociálních momentů na moravském separatismu přímočarým kontrastem sociální povahy revoluce na Moravě proti jejímu politickému charakteru v Čechách, který by vlastně připouštěl chápat zaostalejší a opožděnější společenský vývoj na Moravě jako vyspělejší a pokročilejší než v Čechách.⁹⁷ Neúnosnost přecenění ekonomického výkladu prokazuje široká účast venkovského lidu na hnutí za spojení Čech a Moravy, jaká se vzdor všemu soustředění národního hnutí na úzký okruh buržoasní inteligence a vši netečnosti utlačovaného lidu na Moravě přece jen rozvinula.⁹⁸

V otázce přijetí státoprávního požadavku pražských petic nešlo ovšem tak o stanovisko lidových vrstev, i když jejich pochopení mohlo podstatně přispět ke kladnému poměru moravských ústavních činitelů, jako o apriorní odmítavý postoj moravského zemského sněmu a mnoha jeho českých poslanců. Svatováclavská petice, odsouzená jedním z nich jako »pochybený pokus politický,«⁹⁹ narazila na odpor zpravodaje o požadavku spojení dr. Aloise Pražáka, českého poslance

⁹³ Ibid; deník V. Vrbíkové z 20. VI. 1848, fol. 7, ibid.

⁹⁴ Už K. Kazbunda prokázal v základní monografii o české revoluci, že hospodářské motivy a sociální krise jsou pro určení podnětů k prvnímu výbuchu revoluce daleko důležitější než útlak národní a politický (České hnutí 1848, Praha 1929, 20–25).

⁹⁵ Deník V. Vrbíkové z 8. V. a 20. VI. 1848, srv. pozn. 93.

⁹⁶ „Lid náš lpí více na užitku hmotném než duševním . . . Nebude-li se brzo a rázně oučinkovat na lid, nechytí-li se za stránku hmotnou, jest se co obávat, že bude opět lhostejný k národnosti, jen když bude mít pokoj, a ke svobodě, jen když nebude mít robotu“. Zálležitosti moravské, Národ. noviny č. 62, 28. VI. 1848.

⁹⁷ J. Macůrek, Rok 1848 a Morava, I. c. 50.

⁹⁸ Srv. např. deputaci 180 moravských obcí do Vídně s žádostí o spojení z poloviny května (Národ. noviny č. 35, 16. V.), kterou ostatně zaznamenává i Macůrek (I. c. 54), hnutí venkovského lidu na Žďársku pro pomoc pražskému červnovému povstání a pro spojení českých zemí (biskup Schaffgotsch Lažanskému, Brno 27. XII. 1850, pr. 396/33–3785, čj. 1241, B 13, SAB) nebo široké uplatnění v petičních akcích venkovského lidu (srv. pozn. 58 a četné další z edice Radimského — Bystřice pod Pernštejnem, Tovačov aj.)

⁹⁹ A. Mezník, Poslední zasedání stavovského sněmu na Moravě, Brno 1877, 15.

za okres Uherské Hradiště, který podal 14. dubna na sněmu návrh adresy proti spojení českých zemí.¹⁰⁰ Opíral se přitom nejen o tereziánské zrušení státoprávního svazku českých zemí, ale na základě nejstarších kodifikačních pokusů moravských i o samoučelné formalistické pojetí autonomie Moravy v rámci českého státu předbělohorského, zejména o mimoběžné svolávání společného sněmu, jehož pravidelnost žádaly pražské petice, nechápaje prioritu politického poslání obou zemí proti Frankfurtu a carismu před respektem k středověkým privilegiím.¹⁰¹ Ovšem k vítězství nezralého konservativního separatismu v moravském názírání přispěla i určitá samozřejmost, s níž postupovali buržoasní politikové, když nepovažovali za nutné vyžádat si v otázce tak zásadní jako bylo spojení obou zemí předběžný souhlas Moravy s jejich požadavkem.¹⁰² Dodnes se setkáváme v literatuře s odsudkem tohoto postupu, považovaného i solidní historickou kritikou za náznak české snahy o hegemonii nad Moravou, konkrétněji o hegemonii české buržoasie nad buržoasií moravskou.¹⁰³ I když představitelé českého národního hnutí sami pocítovali škodlivost tohoto kroku a spěchali ujistit Moravu, že si nevyžadovali souhlas jen pro časovou tíseň v okamžiku, kdy šlo o rychlé vyhlášení zásadních politických požadavků národního hnutí jako celku,¹⁰⁴ je jisté, že v ovzduší, zjitřeném předchozím separatistickým vývojem, působil pražský postup na Moravě dráždivě a jen přispíval k přesvědčení o oprávněnosti obav z imperialistických cílů české buržoasie.

Proto také jen u nejuvědomělejších představitelů národního hnutí na Moravě, odchovaných stykem se středisky obrozenského života v Čechách a pokro-

¹⁰⁰ Černý, l. c. 128. Pražák se vybýbal i svému příteli Šebkovi, který byl jako Moravan vyslán Národním výborem, aby moravskému prostředí zpřístupnil požadavek spojení (K. Kazbunda, České hnutí 1848, Praha 1929, 132).

¹⁰¹ Macůrkův pokus o apologetický výklad Pražákova vystoupení na brněnském sněmu (Rok 1848 a Morava, l. c. 50) lze stěží přijmout, doznává-li sám Pražákův životopisec, že jeho znalost moravské historie byla „nevalná“ a že by musel postupovat jinak, kdyby „studiem dějin moravských pronikl k jádru historických vztahů moravsko-českých, které dává určitě za pravdu stanovisku českému“ (F. Kameníček, Paměti a listář dr. A. Pražáka I, Brno 1927, XV) a víme-li, že vůdce české buržoasní politiky na Moravě ještě v devadesátých letech píše své vzpomínky z národního zápasu výhradně německy, což je příznačné pro úzce teritoriální charakter moravského češství. Ostatně právněhistorickou neúnosnost Pražákových důkazů o samostatnosti Moravy, které Macůrek do jisté míry přijímá ještě dnes (l. c. 51), prokázal už půl století před ním B. Rieger, Náš ústavní vývoj od r. 1848 I, Osvěta 1898, 866.

¹⁰² I Kozánek si stěžuje v té souvislosti, že Češi žádají spojení „snad i příliš pánovitě“ (Průdkovi 12. IV. 1848, O. Odložilík, Dva listy dr. J. Kozánka z r. 1848, ČMM L /1926/, 684).

¹⁰³ Macůrek, l. c. 52–53.

¹⁰⁴ Havlíček uznává právo české Moravy, aby sama určila, chce-li být spojena s Čechami, a zapřísahá ji, že nic není Čechům vzdálenější než „krev svou vlastní Moravu k něčemu nutiti, co by se jí nelíbilo“ (Naše politika II, Národ. noviny č. 12, 18. IV.). Veřejné ohlášení Národního výboru z 8. V., jež odsuzuje odmítnutí petice pod záminkou české hegemonie jako projev „malicherné provinciální žárlivosti“, vysvětluje vyslovení požadavku bez předchozího souhlasu Moravy „kvapnými okolnostmi a nedostatkem způsobných k tomu prostředků“ (Černý, l. c. 183).

kovým myšlením sociálním k širšímu a volnějšmu pojmání národních problémů,¹⁰⁵ nevedou rozdíly mezi českými a moravskými poměry k separatismu, ale k zvýšenému úsilí moravského prostředí vyrovnat se rozsahu i pojetí národního hnutí v Čechách. A jen v takových ojedinělých případech, jak se aspoň zdá, začíná se na Moravě chápat předstih vyspělejší úrovně společenského vývoje v Čechách proti moravským podmínkám jako vlastní základ rozdílů mezi oběma zeměmi a východisko separatismu.¹⁰⁶ Hledá-li toto důsažné a průkopné poznání řešení základních problémů národního hnutí na Moravě v překonání českého předstihu, tím bolestněji museli jeho nositelé pociťovat »potvrzení moravského separatismu příští ústavou monarchie«¹⁰⁷ v definitivní prohře sjednocovací myšlenky na brněnském sněmu 12. srpna. I když čeští buržoasní politikové, zaujatí po porážce červnového povstání spíše bojem o říšský sněm, posuzovali situaci celkem optimisticky a ponechávali pohodlně její řešení jen dozrání politického uvědomění v širokých vrstvách moravského lidu,¹⁰⁸ na Moravě brněnské rozhodnutí zatlačilo národní hnutí do bezradné deprese i prudkého rozhořčení.¹⁰⁹ V té souvislosti se znovu setkáváme s Müllerem jako zástupcem aktivního proudu v moravském národním hnutí, který se nespokojoval s pasivním přijetím porážky a připravoval se k novému nástupu ze její odčinění.¹¹⁰ Zdá se, že nebýt Müllerova vzdálení z Moravy, jak je vyžadovalo jeho vychovatelské místo od září 1848, byla by jeho účast v pokusech některých členů moravské buržoasní inteligence o protestní akci proti rozhodnutí sněmu nabyla konkrétnějších forem. Ale i stupeň jeho pobouření, jak jsme o něm informováni z jeho korespondence, naznačuje podíl jeho stanoviska na napětí, které se vytváří mezi moravskými vlastenci po výnosu sněmu a dovoluje zařadit Müllera mezi několik málo osobností, jež viděly dosah roztržení Čech a Moravy v plném světle. »Mnohá vyjednávání hanebného sněmu brněnského mne nanejvýš rozhořčila,« píše Müller do Brna. »Že se Morava dokonce odtrhla od Čech je velká politická chyba, která bude velmi na příkoř našemu ubohému národu slovanskému. Moravský živel se nikdy neslije s rakouským, a budeme vždy jen povzdálí poklusávati za Čechami. Jest

¹⁰⁵ S jakým separatismem se setkáváme ještě po půldruhaleté škole revoluce i v jádru národního hnutí na Moravě, ukazuje Havlíčkova polemika s Klácelm (Moravské noviny č. 272, 27. XI. 1849; K. Havlíček, Ponížený a satyrický dopis redaktora Národních novin z Prahy k panu redaktoru Moravských novin do Brna, Národ. noviny č. 288 a 291, 2. a 5. XII. 1849).

¹⁰⁶ „Až my dospějeme na dostatečnou organickou opozici, však my na český život také působiti budeme. Ale že dosud neplatně podléháme, není vina Čechů, nýbrž naše, a není příčina k odtrhování, ale k vynasnažení se“ (prolož. I. P.). Zápisník J. Helcelety z roku 1847, J. Kabelík, Korespondence a zápisky J. Helcelety, I. c. 597).

¹⁰⁷ Přehled čs. dějin II (1848–1918) — These, ČsČH III (1955), příl. č. 2, 13.

¹⁰⁸ K. Havlíček, Z Moravy, Národ. noviny č. 177, 4. XI. 1848.

¹⁰⁹ Deník V. Vrbíkové ze 14. VIII. 1848, fol. 7 b, G 56, SAB; Nastojte! podivno vám k sluchu!, Týdenník č. 37, 14. IX.

¹¹⁰ Lažanský Dobblhoffovi, Brno 19. IX. 1848, č. 383/pr.-1056/M. I. K., ÖSA.

to velká škoda pro Čechy a ještě větší pro Moravu, která snad příliš pozdě přijde k uvědomění.«¹¹¹

Vyostření politického myšlení na podzim 1848 odlišuje Müllera od stále výraznějšího odklonu české buržoasie od samostatného a důsledného boje za demokratická práva ke kompromisu s dynastií a šlechtou. Nepozorujeme je však jen v otázce spojení Moravy s Čechami. Jeho pozoruhodné nazírání na slovenské povstání a maďarskou a vídeňskou revoluci — prubířský kámen demokratismu v české společnosti koncem revolučního roku — naznačuje, že oddálení jeho stanoviska od posic liberální buržoasie a jeho přiblížení buržoasně demokratickému pojetí revoluce s jistými stopami myšlení radikálně demokratického má v jeho vývoji širší pozadí. Müllerovo odhodlání »pustit se do Slovenska, aby pomáhal bratrům našim proti úhlavním nepřátelům a škůdcům Slovanstva, Maďarům,«¹¹² je ovšem vysvětlitelné také důvěrným vztahem moravského prostředí k slovenskému obrození a realističtější postojem moravské obrozenské společnosti k jazykovému a politickému osamostatnění slovenského národního hnutí. I když hlasy proti slovenské jazykové odluce nechyběly ani na Moravě, moravská inteligence ji nikdy nestihala tak příkrým odsudkem jako česká a nedala svému kritickému stanovisku přerůst v politickou akci proti štúrovcům.¹¹³ Předpoklady pro prostředkující úlohu Moravy mezi národním hnutím českým a slovenským — ostatně to byl jeden z programových bodů Týdenníka — přibližovaly Moravě výrazněji i slovenské povstání, organisované Hurbanem a Štúrem, s nimiž bylo moravské prostředí ve stycích méně okázaných, ale důvěrnějších než společnost česká. V případě Müllerově, který se osobně setkal s Hurbanem už r. 1839 za jeho cesty do českých zemí a jeho prostřednictvím získal první dojmy o Slovácích, působil jistě i příklad jeho přátel Mikšíčka a Prúdka, obou účastníků slovenského povstání.¹¹⁴

Že Müller skutečně do slovenských dobrovolnických sborů neodešel, bylo důsledkem pochybností, do nichž ho uvedly úvahy o maďarské revoluci a slovenském povstání a o jejich souvislosti. »Svižnost bujného svobodného ducha-pochybování,« jakou postrádal v moravském národním hnutí Helcelet,¹¹⁵ dovedla Müllera k rozporu mezi rozhořčením nad národnostní politikou maďarské revoluce a jejím útlakem Slováků a mezi sympatiemi k revoluci, která po poráž-

111 Müller sestr. Vrbíkovým, Klenová 29. IX. 1848, Mikš. I, G 55, SAB.

112 Ibid.

113 Srv. F. Jordán, Mladá česká obrozenská generace na Moravě a štúrovci před březnem 1848, sborník L'udovít Štúr, Bratislava 1956, 419 a d.

114 Zájem o Slováky si uchoval Müller až do let šedesátých, kdy se po vyhlášení únorovky obává zvýšení maďarského útlaku (Mikšíčkovi, Třebíč 6. III. 1861, G 55, SAB). Müllerových styků se Slováky využíval i Rieger při přípravě materiálu pro Slovník Naučný, pro nějž mu Müller obstarával od Kuzmányho slovenské příspěvky i plán slovenských hesel (Rieger Müllerovi, Praha 3. III. 1858, Heidler, Příspěvky k listáři F. L. Riegra I, Praha 1924, 101, č. 228).

115 Helcelet Šemberovi, Olomouc 16. VIII. 1848, Kabelík, l. c. 44, č. 16.

ce povstání pražského a vídeňského poslední důsledně probíjávala demokratické pojetí revoluce proti jejímu učesanému liberálnímu podání¹¹⁶ K plnému domyšlení tohoto rozporu postoupili v české společnosti jen radikální demokraté a pro muže, který do politiky vstupoval z posic buržoasních a v jejich rozmezí se v ní pohyboval, není svědectvím malé pokrokovosti, nemohl-li se »nikterak sám se sebou shodnouti« v krizi, do níž jej uvedlo samostatné kritické hodnocení politických událostí v převečer porážky revoluce v celé monarchii. Víme-li, že i Müllerovu účast na jednání kroměřížského sněmu v lednu 1849 určuje na buržoasního demokrata překvapivou měrou zájem o přínos revoluce lidovým vrstvám,¹¹⁷ není ani jeho postoj k vídeňské revoluci v jeho politickém nazírání zlomem. I když nám o něm chybí přímé zprávy, jaké máme o jeho názoru na revoluci maďarskou, vášnivé listy Veroniky Vrbíkové naznačují dostatečně povahu Müllerova stanoviska i k revolučnímu požáru v dohledu moravských pohraničních lesů. Její otřesná otázka »Hrdá Vídeň pokorně poslouchá rozkazům vítěze, jest prý to užitečné pro Slovanstvo, ale zdaliž také pro Svobodu?«¹¹⁸ musela Müllera znepokojovat a zvyšovat jeho pochybnosti o správnosti orientace politiky české buržoasie na podporu dynastie, tím spíše, že ze strany samotných účastníků vídeňské revoluce je ověřovaly zprávy jeho přátel a spolupracovníků z vídeňského universitního prostředí.

Slibný demokratický vývoj Müllerův, jehož uvedlo kladné hodnocení vídeňské a maďarské revoluce do rozporů i s jeho milovaným učitelem Klácelem,¹¹⁹ byl však zastaven počátkem roku 1849 dlouholetým oddálením od všech živných středisek moravského národního života, jež působilo rušivě na úchovu jeho demokratického přesvědčení. To nebylo ostatně ještě tak pevné a důsledné, aby v izolaci jinonárodního prostředí neprocházelo krisemi a aby na ně nepůsobil denní nápor společenských vlivů feudálního ovzduší, v němž žil Müller osm let: 1849–1851 působil jako vychovatel u kn. Schwarzenberga, hr. Wallise a hr. Hoyose, v l. 1851–52 byl tři čtvrti roku kolaborátorem dvorní knihovny ve Vídni a od jara 1852 do konce roku 1856 vychovatelem u hr. Karla Schönborna-Buchheima ve Vídni a na jeho venkovských sídlech.¹²⁰ Víme, že Müller sám si uvědomoval nebezpečí odcizení domácímu životu v aristokratické společnosti, k níž

¹¹⁶ Vrbíková Müllerovi, Brno 25. III. 1849, Koncepty Vrb., kr. III, G 56, SAB.

¹¹⁷ Vrbíková Müllerovi, Brno 7. II., *ibid.*

¹¹⁸ Vrbíková Müllerovi, Brno 3. XII. 1848, *ibid.* O pomocné výpravě brněnské Národní gardy do Vídně informuje Vrbíková Müllera už 7. X.

¹¹⁹ „Als einer der eifrigsten radikalen Agitatoren für reizende Aufnahme der Revolutionen in Wien und Ungarn unter der Bevölkerung Mährens soll der ehemalige Jurist... Johann Bohuslaus Müller aus Trebitsch auftreten und man behauptet sogar, dass die Entspannung seiner Beziehungen zum Redakteur der in Brünn erscheinenden böhmischen Zeitschrift Moravské noviny Klácel diesen politischen Ursprung sei“. Lažanský Schwarzenbergovi, Brno 11. XII. 1848, č. 1095/pr–31' g. P./M. I., 3984/M. R., ÖSA.

¹²⁰ Listy ze západní Moravy, r. II, č. 14, 4. IV. 1885.

měl zásadní odpor od mládí, a těžce pociťoval ztrátu bezprostřední účasti v národním hnutí,¹²¹ kterou mu nemohly nahradit písemné styky s brněnskými a třebíčskými přáteli. Důsledky této izolace byly tím tíživější, že Müller neprožil tlak Bachova absolutismu ve vlasti a když se do ní dva roky před pádem Bachovým vrátil (pro těžkou chorobu byl 1857 Schönbornem pensionován a usadil se v Třebíči), nepochopil už dost změněné podmínky národního života a nedovedl se sžít s jeho novými potřebami. Setkáváme-li se proto s Müllerem koncem padesátých let jako s těžkopádným nesamostatným konservativcem, závislým v politických názorech zcela na pražském vedení liberální buržoasie, není to jen důsledek těžké nemoci, která vytvářela v Müllerovi nechuť ke společnosti a k veřejnému životu. Byl to především přerýv jeho životních podmínek v padesátých letech, který jej odcizil jeho demokratickému mládí a přesunul původní pokrokovou sociální základnu jeho účasti v národním hnutí do konservativního světa liberální buržoasie.

Je přirozené, že rozklad Müllerova demokratického přesvědčení a sestup jeho politické aktivity probíhal postupně a že v první polovině padesátých let, kdy mohl překonávat tlak nového životního prostředí svěžími dosud zážitky z r. 1848, nebyl pocit diskontinuity s českým životem tak zřejmý. Proto se tehdy u něho setkáváme se zájmem o politiku, která »zaujala velkou část jeho času«,¹²² a také přátelé z revolučního roku ještě r. 1853 vzpomínají na Müllerovu politickou činnost s uznáním.¹²³ I v jeho kulturní orientaci nalézáme počátkem let padesátých stopy demokratismu, do jehož služeb staví Müller propagaci světové literatury s osvobozenskou tematikou.¹²⁴ Jeho překlad Manzoniho ódy na smrt Napoleonu¹²⁵ je příznačný pro jeho prvotní pokrokový politický postoj za bachovské reakce, ale první překlady ze Sandové jsou už určitým krokem zpět.¹²⁶ Překlady literatury severské, stará láska Müllerova, vyžadují stále většího apolitického soustředění, zejména stojí-li v jejich středu počin tak významný a náročný jako převod Andersenova Improvisátora,¹²⁷ a tak právě ta tvůrčí oblast, v níž chtěl Müller původně posilovat kulturní sebevědomí české společnosti a uvádět do ní demokratickou osvobozenskou ideologii, jej ve svých důsledcích od politického zájmu a národního hnutí odvádí. I když pozvání Moravské Národní jednoty

¹²¹ Müller Vrbíkové, Ischl 27. VII. 1852, G 55, SAB.

¹²² Müller Vrbíkové, Vídeň 2. II. 1850, *ibid.*

¹²³ Ant. Musil V. Náprstkovi do Milwaukee, Jihlava 13. VII. 1853, Náprstkův rod. arch. — AR VIII, Knihovna Náprstkova musea Praha.

¹²⁴ Müller posílal Vrbíkové revoluční básně a proklamace Viktora Huga a půjčoval jí literaturu s revolučně demokratickou tendencí, zejména německou (Goethe, Schiller). Vrbíková Müllerovi, Brno 8. II. 1851 a 21. IV. 1853, Koncepty Vrb., G 56, kr. II, SAB.

¹²⁵ Vesna 26. V. 1851.

¹²⁶ Čertova bařina, Lumír I, č. 34—39, 25. IX.—30. XI. 1851.

¹²⁷ Müller Vrbíkové, Vídeň 31. VII. 1851, Mikš. I, G 55, SAB.

k příspěvkům do Koledy dosvědčuje, jak si Müllera cenilo ohnisko moravské kulturní práce,¹²⁸ odmítnutí nabídky je příznačné pro jeho politickou krizi už koncem r. 1852, a nepochopení mladé pokrokové literatury v tvrdém odsudku Máje z r. 1859¹²⁹ přímo dokládá jeho odcizení nástupu nových vývojových sil v české společnosti.

Od veřejného zájmu odvádělo Müllera v padesátých letech také intensivní studium dějin umění, jež mu umožňovalo klidné prostředí šlechtických sídel i přístup k pramenům ve vídeňských galeriích a knihovnách. Estetická a umělecko-historická studia v Brně a Vídni, cestu do Itálie nebo umělecké zpravodajství v Týdenníku rozvíjí Müller v padesátých letech na širokém studijním základě a cyklem přípravných studií si otevírá cestu k ústřednímu cíli svého života — k celkovému sepsání prvních českých dějin umění. Z jeho konfese z r. 1848 víme, že jeho plán byl původně širší, obecně kulturněhistorický — »stopovati vyvinování lidského ducha jak v čase, tak i u rozličných národů a jednotlivců, jak v životě tak i v umění a ve vědě«. Toto pojetí, poplatné podnětům německé idealistické filosofie i klasiků francouzského dějepisectví, vedlo jej k přípravě trilogie, která by s určitým náběhem k sociologismu pozitivisticky vyložila »historii vzdělanosti lidské, jak se tato odráží hlavně ve třech paprscích, totiž v životě, ve vědě a v umění«.¹³⁰ Teprve když Müller poznal, že zpracování takového mamutího úkolu není v jeho silách, zúžil si jej na kulturně historickou problematiku slovanskou a posléze jen na dějiny umění výtvarného a krásné literatury. Obával se právem, že svoje schopnosti a možnosti přecenil a že jeho plán ztroskotá — z jeho rozvrhu zbyly opravdu jen fragmenty a ke koncepci syntetického díla o historii dějin umění ani nepřistoupil. Přítel Hellichův, Havránekův a Novopackého vyspívá však v *prvního českého historika umění na Moravě*, který nestavěl na Havlíkově německém pokusu o shrnutí výtvarného umění na Moravě,¹³¹ ale důsledným původním studiem budoval od základu nově a se širším vývojovým pohledem *dějiny umění* jako *samostatný obor české národní vědy*. Odněmčení a osamostatnění české vědy dovršovalo se v některých oborech až koncem 19. století a Müllerův podíl na tomto procesu v úseku dějin umění už v polovině století je výrazným přínosem do tohoto proudu. Je jisté, že nebyl sám ani první, měl celou řadu průkopnických předchůdců v čele s Vocelem a ani odbornou hodnotu jeho prací ne-

¹²⁸ Müller Vrbíkové, Vídeň 16. XII. 1852, *ibid.*

¹²⁹ Müller V. Zelenému, Třebíč 22. XII. 1858, 38 B 6, LANM. Odpor proti Máji byl v moravském prostředí obecný, jak ukazuje jeho odsudek Helceletem jako „hnusné holoty“ (Hanušovi v červnu 1858, *Kabelík*, I. c. 326, č. 161). Srv. Helceletův ref. o Máji v *Kritische Blätter* 1858, č. 24, 260; o něm J. Batušek, *Helcelet o almanachu Máj 1858*, Česká literatura VII (1959), č. 2, 186 a d.

¹³⁰ Müller sestr. Vrbíkovým, Libějice 10. XI. 1848, Mikš. I, G 55, SAB.

¹³¹ Arnošt Havlík (1776–1842), autor prací *Über bildende Künste in Mähren* (1810) a *Zur Geschichte der Baukunst, der bildenden und zeichnenden Künste in Mähren* (1838).

lze přeceňovat, i když jenský doktorát z r. 1857 vtiskl jeho práci solidní průpravu metodickou a širší pohled, než jaký byl obvyklý v českých poměrech. Nicméně soustavnost a důslednost, s níž se snažil podávat českému čtenáři poučení o uměleckém vývoji, vytěžené z vlastního tvůrčího přístupu naukového, nikoli z pasivní recepce cizí literatury, má sama o sobě pronikavé poslání politické v době, kdy se politické myšlení mohlo projevovat jen kulturní formou.

Takový význam má popularisace výtvarného umění, kterou prováděl Müller otiskem reprodukcí s výkladem o malířích a jejich tvorbě v moravském kalendáři Koleda, takový význam mají i dílčí příspěvky o renesančním a barokním malířství, jež publikoval v polovině padesátých let v *Musejníku*¹³² a v nichž se pokusil zařadit vykládané umělce do vývojového proudu umění českého i světového, zatímco zájem o jihoslovanské umění se výrazně přihlásil ke slovanské orientaci. Mluvíme-li o veliké průkopné práci Müllerově v osamostatnění dějin umění v české vědě, je její těžiště především v jeho spolupráci se *Slovníkem naučným*, jímž česká buržoasie uskutečňovala starý obrozenský plán encyklopedického shrnutí vědeckých znalostí. Přátelství s Riegre a Václavem Zeleným umožnilo Müllerovi, jenž byl o vydávání *Slovníku* informován jeden z prvních,¹³³ přístup do užšího kruhu spolupracovníků a přispívatelů *Slovníku*, v němž mu Rieger nabídl obsazení umělecko-historických hesel jeho příspěvky spolu s články o dějinách severské literatury¹³⁴ a obstarával mu k jejich zpracování i cizí odbornou literaturu.¹³⁵ Rieger pověřoval Müllera i organizačními úkoly *Slovníku*¹³⁶ a představoval si dokonce svého moravského přítele jako vhodného zástupce v redakci celého podniku.¹³⁷ Ze svých příspěvků vytěžil Müller obě základní knižní díla, v nichž shrnul jádro svých pracovních výsledků a jež jsou vrcholem jeho přínosu české uměnovědě. První z nich, vynikající kompilace o vývoji řecké plastiky z r. 1861¹³⁸ je v české umělecko-historické literatuře první syntetickou prací o antic-

¹³² Václav Hollar, rytec, ČČM XXVIII (1854), 552–579; Jan Kupecký a jeho díla, *ibid.* XXIX (1855), 215–240; Andrea Schiavone a jeho díla, *ibid.* 287–299; Jiří Julius Klovio, malíř, *ibid.* 431–460.

¹³³ Rieger Müllerovi, Praha 31. I. 1858, *J. Heidler*, Příspěvky k listáři F. L. Riegra I, l. c. 100, č. 225.

¹³⁴ Müller Riegrovi, Vídeň 8. II. 1858 a Rieger Müllerovi, Praha 22. VI. 1858, *J. Heidler*, Příspěvky k listáři F. L. Riegra, l. c. 101, č. 226 a 105, č. 245.

¹³⁵ Müller si objednával u Riegra příručky o slovanském umění, *Rastawickiego Słownik malarzów polskich a Kukuljevičův Słownik umjetnikach jugoslavenskich* (Müller Riegrovi, Třebíč 11. II. 1859, *Heidler*, l. c. 11, č. 279) i severské encyklopedické příručky (Müller Riegrovi, Vídeň 5. XII. 1858, Dep. dr. B. Riegra, ANM) a sám Riegra upozorňoval na celkové bibliografické pomůcky francouzské (Riegrovi 1. IV. 1858, *ibid.*).

¹³⁶ Hlavně nábořem příspěvků u Šembery, Rybičky a Kuzmányho (Rieger Müllerovi, Praha 23. IV. 1858, *Heidler*, l. c. 103, č. 235).

¹³⁷ Rieger Müllerovi, Praha 22. VI. a 6. VIII. 1858, Dep. dr. B. Riegra, ANM.

¹³⁸ Historie řecké plastiky v stručném přehledu, *Památky archeologické VIII* (1861), č. 2–4, 78–85, 97–109, 153–162.

kém umění a dostalo se jí v odborných kruzích kladného přijetí, i když slovníkový původ ji zatížil nedostatkem v citaci pramenů. Podnět k druhému dílu dodal Müllerovi vydavatel Slovníku I. L. Kober, který ve snaze dosáhnout metodický příklad encyklopedií zahraničních přistoupil k vydávání názorného atlasu k Slovníku naučnému, jenž by ve všech naukových oborech doplňoval vlastní text bohatým obrazovým doprovodem. K pořízení textu i k výběru materiálu pro umělecko-historický úsek atlasu vyzval Kober Müllera,¹³⁹ pod jehož citlivou rukou tak vznikl v české naukové literatuře první soubor reprodukcí s odborným výkladem,¹⁴⁰ který zahajuje tradici popularisace výtvarného umění pomocí výtvarných obrazových monografií, jak je známe dnes.

Spolupráce s Riegrem v redakci Slovníku, na níž Müllerovi velmi záleželo,¹⁴¹ vedla k jeho účasti na jiném významném edičním podniku šedesátých let — »Bibliotheca klasikův historických«, vydávané Koberem od r. 1860 z iniciativy Riegrovy a redakcí V. Zeleného.¹⁴² Organizace velkých vydavatelských projektů nesloužila ovšem jen rozšíření kulturního rozhledu české společnosti. Česká buržoasie si jimi zajišťovala takové posice ve veřejném životě, které by jí umožnily úspěšný nástup v politickém boji za její třídní zájmy proti vídeňskému centralismu i radikálům, kteří se pokoušeli prosadit demokratickou orientaci národního hnutí; ten smysl měla ostatně buržoasní kulturní politika v druhé polovině 19. století vůbec, v otázce Národního divadla, Svatoboru, České akademie i jinde. Proto i Müllerova práce pro Slovník a historickou biblioteku, jakkoli náročná a vyčerpávající jeho tvůrčí síly, pohybuje se v předvečer pádu Bachova spíše na okraji společenského vývoje, kdežto v jeho středu stojí činnost, již se Müller zapojil do služeb liberální buržoasie přímo na politické frontě. Jeho podíl na zápase české buržoasie o vlastní politický list ještě za Bachova režimu blíží se svým politickým významem jeho účasti v revoluci r. 1848 přesto, že celý průběh i vyznění Müllerovy účasti na tak důležité kapitole českých politických dějin 19.

¹³⁹ Müller Mikšíčkovým, Třebíč 31. XII. 1862, Mikš. I, G 55, SAB.

¹⁴⁰ Názorný atlas k Slovníku naučnému I, Výtvarné umění, Praha 1867.

¹⁴¹ „Jsem Vám velmi povděčen za Vaši důvěru, kterouž jste mne učinil spoluúčastníkem a spolupracovníkem na mém velkém podniknutí“, děkuje Müller Riegrovi 24. VI. 1858 (Dep. dr. B. Riegra, ANM). Jak Müllerovi na práci ve Slovníku záleželo, ukazuje jeho ctizádost ovládnout všechny umělecko-historické příspěvky i žárlivost proti druhým přispívatelům Vocolovi a Mikovcovi, jimž vytýká opomenutí některých hesel (Riegrovi, Třebíč 3. I. 1859, *ibid.*).

¹⁴² Müller marně prosazoval do edice díla severských historiků Allena, Fryxella a Fayeana nebo špilberské paměti Silvia Pellica, mohl převzít jen překlad Macchivaelliho, ideologa renesančního imperialismu, a Hanělovi zprostředkovat převod Caesara, representanta imperialismu římského. Výběr autorů je příznačný pro růst buržoasie, která už nemá zájem na uvádění dějin malých národů do českého prostředí. Ostatně ochota, s níž se ujal Müller Macchivaelliho ukazuje, že jeho návrh na zařazení osvobozenské tematiky byl spíše náhodný. Srv. Rieger Müllerovi, Praha 4. II. 1860 a Müller Riegrovi, Třebíč 6. II. 1860, *Heidler* I, l. c. 124, č. 330 a 331; Müller V. Zelenému, Třebíč 10. V. 1860, (38 B 6, LANM); Müller Mikšíčkovým 13. III. 1871, (G 55, SAB).

století potvrzuje náš závěr o sestupné křivce jeho osobního vývoje politického i sociálního s konečnou platností.

Společenská deprese po porážce revoluce vysvětluje mnoho z ústupu liberální buržoasie z veřejného života v dusném ovzduší neoabsolutistického útlaku. Rozhodně se jí však nedá vysvětlit, že podnět k prvnímu pokusu o její politické vystoupení po roce 1849 nedodala liberálům obrana národních a politických práv českého lidu, ale obava, aby radikálové neovládli vedení veřejného života a neohrozili tak její třídní zájmy. Teprve když se radikálové pokoušeli r. 1857 o založení vlastního listu,¹⁴³ probudila se buržoasie z politické letargie, protože viděla, že získání vlastního časopisu by zajistilo radikálům vůdčí politickou a ideologickou posici v životě české společnosti. Tyto třídní zájmy vedly Riegra k plánu na založení liberálního politického listu, jež pojal roku 1857. Po zániku Havlíčkova Slovana 1851 vycházely u nás česky jen Pražské noviny jako list poloúřední o nákladu 1500 výtisků, zatímco čtyři německé listy pražské měly přes 11.000 odběratelů. Reakční tiskový zákon z r. 1852 vydávání novin značně ztížil koncesním i kaučním řízením i finančním ohrožením vydavatele možností konfiskace hotového nákladu censurou. Rieger v této situaci dobře tušil, jak důkladně si prověřují vídeňské úřady politickou spolehlivost každého žadatele o novinářskou koncesi a znal i jejich nedůvěru k vedoucím osobnostem pražského života politického i kulturního. Vybral-li proto za redaktora plánovaného listu právě Müllera, vyhlédl záměrně nejen osobnost mimopražskou, o níž se dalo předpokládat, že jí chybí orientace v rozvrstvení pražského politického života a že bude sledovat linii nezávislou na programu liberální buržoasie, ale zároveň Moravana. Očekával správně, že bude-li se o novinářskou koncesi ucházet žadatel moravský, prostý aspoň po vnější stránce všech důvěrnějších vztahů k vůdčím české buržoasní politiky a zároveň příslušník prostředí, které o deset let dříve projevilo mnoho odstředivého odporu k Praze, bude jeho žádost méně nápadná a spíše se setká s úspěchem v Praze i ve Vídni.

Riegrovo jednání s Müllerem probíhalo od podzimu 1857 souběžně s prvními počátky jeho spolupráce se Slovníkem. Rieger přiznával, že nedoufá, že by bylo možno v novém listě prorazit hned s vlastním programem a že půjde zpočátku především o oposici.¹⁴⁴ Podání žádosti zdržovala vleklost diskusí o vymezení názvu listu, na nichž se podílel i Šembera a Brauner a v nichž nešlo jen o stanovení takového názvu, který by nejvíce přitahoval čtenáře, ale i o působení na povolovací orgány, jež mohla volba názvu získat nebo odradit. Je pozoruhodné, že Müller dovedl v té souvislosti myslit politicky reálněji než renomo-

¹⁴³ J. Kaliba, Pokusy J. V. Friče o vydávání časopisů v době bachovské reakce, sborník J. V. Frič a demokratické proudy v české politice a kultuře, Praha 1956, 99 a d.

¹⁴⁴ „My chceme aspoň negativní pravdu mluvit, s pozitivní to beztoho nepůjde“. Rieger Müllerovi, Praha 7. I. 1858, *Heidler* I, 99, č. 220.

vané osobnosti české buržoasní politiky a že nakonec prosadil svůj původní návrh *Vlast* proti návrhům Riegrovým a jiných, kteří nepočítali s censurou ani nebrali zřetel na to, že opakují názvy jiných časopisů.¹⁴⁵ Název *Vlast* také nesla žádost o povolení listu, kterou Müller zkoncipoval ve Vídni mezi 16. a 20. lednem 1858 a 20. ledna ji podal Nejvyššímu policejnímu úřadu.¹⁴⁶ Uvedl v ní, že týdeník *Vlast* bude přinášet přehled nejnovějších politických zpráv, statí o politických a státovědeckých otázkách, literární a umělecké referáty, populárně vědecké články ze všech naukových oborů, zprávy o technických a dopravních vynálezech, o průmyslu a zemědělství, povídky biografické a historické črty a zprávy bursovní a obchodní. V duchu Riegrova přirozenoprávního pojetí, zahrnujícího do okruhu českého politického zájmu i Slováky, zdůvodnil Müller potřebu nového listu nedostatkem politického orgánu pro půl sedmého miliónu slovenského obyvatelstva v českých zemích i na Slovensku a event. námitku poukazem na Pražské a Slovenské noviny hned vyvracel jejich kusou pozorností k veřejnému životu.¹⁴⁷

Müller chtěl podepřít svou žádost osobní intervencí u policejního ministra Kempena, jemuž by zdůvodnil potřebu listu ještě naléhavěji a konkrétněji,¹⁴⁸ a Rieger mu poslal pro jednání podrobnou instrukci. Její koncepce národní rovnoprávnosti, založená na reakční ilusi české buržoasie o rozhodné síle Čechů jako opory vlády a dynastie proti revolučním silám v říši z roku 1848, opakuje se i později v petici císaři i ve vlastní žádosti Riegrově. Müller měl přesvědčit Kempena, že česká žurnalistika není eo ipso hnutím revolučním, ale naopak prvkem konsolidačním a že právě proto je v zájmu vlády její podpora a uskutečnění národní rovnoprávnosti, jejíž respektování podmiňuje sílu a jednotu Rakouska. Rieger si také představoval, že Müller si Kempena předem nakloní, bude-li předstírat, že se staví pod jeho ochranu proti teroru neschopné a nevědomé provinciální byrokracie a hledá u něho záštitu práv svých i národních.¹⁴⁹ Riegrovy pokyny nezastihly však Müllera včas: dva dny před jejich odesláním byl Müller přijat Kempenem, který se k němu choval arogantně »jako rakouský generál r. 1858 k ubohému žurnalistovi«¹⁵⁰ a odkázal jej s odmítavým gestem na svého tiskového referenta Lewinského, jenž opět uváděl své rozhodnutí v závislost na do-

¹⁴⁵ Ibid; Müller Riegrovi, Vídeň 16. I. 1858, Dep. dr. B. Riegra, ANM.

¹⁴⁶ Müller Riegrovi, Vídeň 16. I. a 20. I. 1858, Dep. dr. B. Riegra, ANM.

¹⁴⁷ Páumann Mecsérymu, Praha 10. II. 1858, č. 457/P. P., fasc. 8/4/103, PP 1858—62, SÚA.

¹⁴⁸ Müller Riegrovi, Vídeň 16. a 20. I. 1858, Dep. dr. B. Riegra, ANM.

¹⁴⁹ „Vy pak že máte v něho tu důvěru, že Vám bude měřit stejnou měrou jako jiným, a že nemoha vydávat české noviny tak prospěšně ve Vídni jako v centrum českého obecnstva a českého spisovatelstva, doufáte, že on se o to postará, aby se Vám co provincialistovi nevedlo hůře než hlavnoměstáku, a co Čechovi ne hůře než Němci“. Rieger Müllerovi, Praha 30. I. 1858, *Heidler* I, 99, č. 224.

¹⁵⁰ Müller Riegrovi, Vídeň 28. I. 1858, *Heidler* I, 99, č. 223.

poručení pražského místodržitelství. Situace vypadala beznadějně a Rieger, i když byl přesvědčen, že Vídeň nemá žádný důvod Müllera odmítnout, odhodlával se už sám k osobní intervenci přímo u Bacha a k podání nové žádosti na své vlastní jméno, bude-li Müller zamítnut.¹⁵¹

Nejvyšší policejní úřad ve Vídni postupoval však tentokrát výjimečně loajálně: už v den Müllerovy audience u Kempena předal jeho žádost k vyjádření pražskému místodržitelství, které požádalo o materiál policejního ředitele Päumanna.¹⁵² Tupý metternichovský byrokrat, který v každé pokrokové snaze národní a politické hledal panslavistické nebezpečí, podal ovšem o Müllerově žádosti vyjádření krajně negativní. Uvedl sice o jeho osobě lichotivé reference odborné i charakterové, pochyboval však o jeho vědecké způsobilosti k redakční práci i o jeho znalosti spisovné češtiny (!) a zásadně odmítl zdůvodnění jeho žádosti potřebou politických novin pro šest a půl miliónu Slovanů. Opíral se v tom nejen o zkreslený výklad náplně Pražských a Slovenských novin,¹⁵³ ale i o tvrzení, že všechny body Müllerova programu jsou už zastoupeny v českých časopisech, jež sice nejsou periodické formálně, svým charakterem se však k nim řadí (Posel z Prahy, Živa, Lumír a jiné). Päumann se ani nesnažil vést rozdíl mezi listem beletristickým a politickým, stačil mu k tomu paušální odsudek, že »potřeba nového českého časopisu naprosto není dána« a postavil se příkře proti kladnému vyřízení Müllerovy žádosti.¹⁵⁴ Jeho útok uvedl do rozpaků i liberálnějšího místodržitele Mecséryho,¹⁵⁵ který se sice nakonec ztotožnil s názorem Päumannovým a Müllerovu žádost k příznivému vyřízení nedoporučil,¹⁵⁶ ačkoli Päumann na základě Ohéralových informací revidoval svá původní nehorázná tvrzení o Müllerově nedostatečné kvalifikaci vědecké a jazykové.¹⁵⁷ Neustálé dohady mezi Prahou a Vídni a přenášení rozhodnutí z jedné instance na druhou ze strachu postavit se za jakékoli jasné rozhodnutí zdržovaly však beztak těžkopádné jednání o celé měsíce.

Zatím Müller ve Vídni marně čekal na rozhodnutí, nepomohly ani Riegrovy intervence u pražských úřadů¹⁵⁸ a po čtyřměsíčním neplodném čekání ve Vídni

¹⁵¹ Rieger Müllerovi, Praha 31. I. 1858, *ibid.* 100, č. 225.

¹⁵² Nejvyš. polic. úřad praž. místodržiteli a polic. řediteli, Vídeň 28. I. 1858, č. 1292/P. P., 8/4/103, PP 1858—62, SÚA.

¹⁵³ „Beide Zeitschriften erschöpfen gewiss die Politik in ausgiebigerem Masse, als sie Müller's Wochenschrift wird erschöpfen können. Auch die übrigen Kategorien des Programms sind zum grossen Teil schon jetzt ein Gegenstand der Besprechungen der beiden genannten Blätter“, Päumann Mecsérymu, Praha 10. II. 1858, č. 456/P. P., 8/4/103, SÚA.

¹⁵⁴ *Ibid.*

¹⁵⁵ Mecséry Päumannovi, Praha 15. II. 1858, č. 1705/pr., 8/4/103, SÚA.

¹⁵⁶ Mecséry Kempenovi, Praha 16. VI. 1858, č. 4864/pr., 8/4/103, PM 1855—60, SÚA.

¹⁵⁷ Päumann Mecsérymu, Praha 18. V. 1858, č. 1482/P. P., 8/4/103, SÚA.

¹⁵⁸ Müller Riegrovi, Vídeň 2. III. 1858, *Heidler* I, 101, č. 227.

vrátil se Müller do Třebíče, kam si také dal poslat vyřízení žádosti.¹⁵⁹ Marně jej utěšoval Rieger, že i když přijde kladné rozhodnutí pozdě, bude možno využít prázdnin k důkladnější redakční přípravě listu.¹⁶⁰ Znechucen výtkami pražských liberálů, že není dost energický, ačkoli oni sami se o věc prakticky vůbec nestarali,¹⁶¹ a rozhořčen jednáním úřadů, odhodlával se k ostrému osobnímu vystoupení ve Vídni, nedojde-li rozhodnutí do konce července.¹⁶² Když konečně Šembera ohlašoval do Prahy vydání rozhodnutí během několika dní,¹⁶³ sám netušil, že podpis pod ním už oschl a že v Praze už vyhotovují výnos o udělení novinářské koncese pro Müllera na týdeník *Vlast*.¹⁶⁴ Bachovská byrokracie tentokrát ku podivu nedala na štvání pražských úřadů a zdůvodnila své rozhodnutí tím, že v Čechách český politický týdeník dosud není; unikla jí však úplně souvislost Müllerova podniku s akcí pražských buržoasních politiků vůbec a s Riegrovou zejména, a to rozhodlo. Pozdější zkušenosti ukázaly, že žádost by se stěží setkala s úspěchem, kdyby vyšla z okruhu politiků pražských a není vyloučeno, že udělením koncese neznámému třebíčskému učenci chtěla policie předejít pozdější žádosti nebezpečnějších politiků pražských a zajistit si předem oporu pro její zamítnutí.

První fáze zápasu o politický list českých liberálů byla v létě 1858 úspěšně překonána a zbývalo zajistit jeho vydávání a uvést jej v život. Otázka zajištění tiskárny a papíru, složení kauce a redakčních příprav, povolení ceny a formátu i nájmu místností a náboru technických spolupracovníků byla pro nepraktického Müllera neznámou pevninou a tak byl za značného nedostatku novinářských zkušeností i organizačních schopností odkázán ve všem na Riegra.¹⁶⁵ Ten mu doporučoval především detailní studium tiskového zákona a vládních instrukcí redakcím za poslední léta, jejichž neznalost by Müllera vystavila trestnímu stíhání hned po prvních číslech, vybízel jej k orientačním studijním návštěvám různých redakcí, které by jej seznámily s praxí ve vedení listu, a za stejným cílem jej zval k brzké návštěvě Prahy. Upozornil jej také na jednání s úřady o technickém a finančním zajištění provozu listu i na potřebu korektora, odepřel mu však ve vedení listu po stránce organizační i ideové účinnější pomoc přesto, že *Vlast* měla být politicky především orgánem jeho skupiny, a s odkazem na své zaneprázdnění ve *Slovníku* mu slíbil jen občas úvodník.¹⁶⁶ Odmítl-li Rieger dokonce

¹⁵⁹ Müller Riegrovi, Třebíč 7. V. 1858, Dep. dr. B. Riegra, ANM.

¹⁶⁰ Rieger Müllerovi, Praha 23. IV. 1858, *ibid.*

¹⁶¹ Müller Šemberovi, Třebíč 27. VI. 1858, 32 G 32, LANM.

¹⁶² Müller Riegrovi, Třebíč 24. VI. 1858, Dep. dr. B. Riegra, ANM.

¹⁶³ Šembera Riegrovi, Vídeň 5. VII. 1858, *Heidler* I, 106, č. 251.

¹⁶⁴ Nejvyš. polic. úřad Mecsérymu, Vídeň 1. VII. 1858, č. 5388/827 IV — 6014/Pr, PM 1855—59, SÚA. Též výnos praž. místodržitelství z 13. VII., č. 6014/PM, *ibid.*

¹⁶⁵ Müller Riegrovi, Třebíč 31. VII. 1858, Dep. dr. B. Riegra, ANM.

¹⁶⁶ Rieger Müllerovi, Semily 6. VIII. 1858, *ibid.*

i pravidelnou účast na některé rubrice, zaráží u politika tak systematického a důsledného, že přenáší celou tíhu zodpovědnosti ve zvládnutí úkolu tak náročného jako bylo vedení listu, na němž měl sám bezprostřední zájem a k jehož vzniku dal sám první a hlavní podnět, na osobnost, jejíž bezradnost a nepraktičnost musel dobře vidět. Není vyloučeno, že Rieger už tehdy tušil ztroskotání celého pokusu a obával se, aby se příliš těsným svázáním s celým podnikem nediskreditoval v tom případě v očích české politické společnosti; aspoň by tomu nasvědčoval odkaz na jeho pozdějšího rivala dr. Aloise Krásu jako Müllerova hlavního spolupracovníka, event. spoluredaktora *Vlasti*.¹⁶⁷ Přesvědčila-li rostoucí otrocká závislost Müllerova na Riegrovi i v drobných technických věcech vůdce české buržoasie o nevhodné volbě redaktora, očekávali bychom, že se tím spíše pokusí nasazením vlastní autority zabránit ztrátě posice jednou vydobyté a nebude pro kulturně politický úkol (*Slovník*) odsouvat primární úkol politický.

Müllerova bezradnost v redakčních i technických otázkách a jeho spoléhání na Riegra¹⁶⁸ prokázaly záhy, jak nesprávný byl Riegrův postup. Rieger chtěl Müllera podepřít souhlasem Palackého se svými návrhy na vedení listu, informacemi o rozvrstvení německého tisku i novým zbytečným pokusem přimět ho k redakční praxi ve Friedmannově vídeňském *Wochenblattu*.¹⁶⁹ Způsob, jakým Müller provedl Riegrův pokyn, aby získal čas k přípravným pracem odkladem vydávání listu k Novému roku 1859, a forma, kterou to oznámil pražskému policejnímu ředitelství,¹⁷⁰ mohly Riegra přesvědčit, že od nesamostatnosti redaktora nelze už mnoho očekávat. Müller byl těžce nemocen a nervové záchvaty bránily mu v přesídlení do Prahy, jež bylo podmínkou koncese a na něž stále naléhal Rieger, a činily ilusorním i pracovní vypětí, spojené se zakotvením nového listu ve veřejnosti i s redakční praxí a finančními problémy jeho provozu. Celé léto odkládal odjezd do Prahy, dráždil pražské liberály, kteří na něj s napětím čekali, ale sami mu nijak nepomáhali, malichernými dotazy a provokoval i netrpělivé útoky na zbytečné zdržování celého postupu. »Co děláte? Kdy přijedete sem? Každý se tu na vás ptá, všechno na Vás čeká! Neodkládejte dlouho!«, bombardoval ho Rieger;¹⁷¹ ale když Müller v polovině října do Prahy konečně přijel, hrozil se jeho stavu a ztrácel naději, že by byl vůbec schopen ujmout se redakce *Vlasti* v praxi.¹⁷² Po tolika překážkách, když konečně bylo dosaženo povolení, jehož realizace byla ostatně terminována, roznemůže se osoba, na kterou bylo

167 Tato zmínka reviduje Fričův odsudek Riegra pro jeho domnělé sabotování plánu radikálů vydávat list za redakce Krásovy (*J. V. Frič*, Paměti IV, Praha 1887, 451).

168 Müller Riegrovi, Třebíč 11. VIII. 1858, Dep. dr. B. Riegra, ANM.

169 Rieger Müllerovi, Semily 17. VIII. 1858, *ibid*.

170 Müller praž. polic. ředitelství, Třebíč 22. VIII. 1858, č. 2638/P. P., P/24/9, PP 1858—62,

SÚA.

171 Rieger Müllerovi, Praha 5. X. 1858, Dep. dr. B. Riegra, ANM.

172 Rieger Gablerovi, Praha 24. X. 1858, *Heidler I*, 109, č. 265.

povolení vázáno, až k úplné neschopnosti a její nemoc teprve odkryje její zásadní nezpůsobilost k úkolu tak náročnému — pasivitu, bojácnost, nesamostatnost, malichernost, nedostatek velkorysosti, nepraktičnost a dokonce i ztrátu chuti k práci a pochyby o jejím smyslu i o potřebě českého politického listu vůbec.¹⁷³ V krizi, jež dolehla na existenci novin i jeho osobně, měnil se Müller stále výrazněji v pouhou figuru, výkonný orgán liberální strany, který nedovede nic zařídit ani rozhodnout a stále jen čeká na Riegrovy rady a směrnice pražského politického vedení jako příkazy pro svůj postup.¹⁷⁴

Neúnosnost dalšího držení takového redaktora byla pro buržoasní liberály v Praze zřejmá. I když naděje na přenesení vydavatelského práva Müllerova na jinou osobu nebyla velká, Rieger se rozhodl pokusit se o řešení situace i takovým způsobem a začal za Müllera shánět náhradu. Nevhodnost jedněch kandidátů a strach druhých znesnadňovaly jeho práci, aspoň si stěžoval, že jeden je příliš mladý, druhý málo spolehlivý a odvážný, třetí špatně zapsán u úřadů, jiný odmítá z existenčních obav. Rieger nejdříve myslel na Mikovce, jehož příslušnost k demokratické skupině Fričově stavěla do nepříznivého světla a sám se chtěl věnovat hlavně archeologii, pak na Krásu, jehož se vzdal pro jeho styky s radikály, ačkoli jej před čtvrt rokem sám doporučoval Müllerovi, jindy nabízel redakci Gablerovi nebo Kodymovi, na něž se vztahuje jeho stesk na »naši věčnou bídu, tu všestrannou odvislost lidí.«¹⁷⁵ Konečně se našel třicetiletý právník Vavřinec Svátek, rodák z Vodňan, který od r. 1854 žil v domě dr. Friče jako advokátní koncipient a zároveň domácí učitel,¹⁷⁶ ani to však nebyla volba šťastná: buržoasní liberálové potřebovali průbojného praktika, nikoli nesmělého obdivovatele starého Friče, který neměl zkušenosti ani vlastní názor.

Rieger sestavil Müllerovi žádost o přenesení redakce *Vlasti* na Svátka ze zdravotních důvodů,¹⁷⁷ Müllerova bezradnost v otázce primitivní formy jejího podání — nová ukázka jeho neschopnosti a nepraktičnosti — zdržela však vybavení žádosti do Vídně o plný měsíc.¹⁷⁸ Teprve 28. ledna 1859, čtyři týdny po lhůtě, v níž se česká společnost původně těšila na první číslo vlastního politického listu, poslal Müller žádost do Vídně Šemberovi, aby ji podal na nejvyšší policejní úřad.¹⁷⁹ V okamžiku, kdy se octla v rukou pražského policejního ředitele,

¹⁷³ Müller Riegrovi, Třebíč 12. XI. 1858, Dep. dr. B. Riegra, ANM.

¹⁷⁴ Müller Riegrovi, Třebíč 5. XII. 1858, *ibid.*

¹⁷⁵ Rieger Müllerovi, Praha 30. XI. a 11. XII. 1858, *Heidler* I, 109—110, č. 267 a 270.

¹⁷⁶ Páumann Mecsérymu, Praha 13. II. 1859, č. 353/P. P., 8/4/103, PP 1858—62, SÚA.

¹⁷⁷ Rieger Müllerovi, Praha 8. I. 1859, *Heidler* I, 110, č. 272.

¹⁷⁸ Rieger musel Müllerovi jako malému dítěti vysvětlovat, kam se lepí na žádost kolek, jak má být žádost datována, kam si má dát poslat vyřízení (Müller Riegrovi, Třebíč 11. a 22. I. 1859 a Rieger Müllerovi, Praha 26. I. 1859, Dep. dr. B. Riegra, ANM), a nakonec zironisoval jeho úzkostlivost podrážděným výkřikem „Mějte se rád a mne také a zbavte se skrupulí!“ (*ibid.*).

¹⁷⁹ Müller Šemberovi, Třebíč 28. I. 1859 (32 G 32, LANM) a Riegrovi, Třebíč 11. II. 1859

rozjela se znovu policejní mašinerie, již tentokrát už skutečné pozadí a dosah celé akce nemohy uniknout. Päumannovi byla už dříve nápadná liknavost, s níž Müller otálel s přesídlením do Prahy, a tušil, že mu nezáleží tak na uvedení listu v život jako spíše na přenesení redakce na novou, neznámou osobu. Dokud však nevystoupil Müller s tímto požadavkem otevřeně, policie jen tápala v dohadách a podezřeních. Teprve nyní pochopila, že nejen Svátek, ale i Müller sám jsou nastrčené figury, aby bylo docíleno povolení listu, určeného ve skutečnosti pro jiné, vlastní inspirátory celé akce, kteří by na svoje jméno povolení nikdy nezískali. Päumann šel po této stopě dál a zjistil, že v pozadí celého podniku stojí sám Rieger, »vyhlášený velezrádce z r. 1849«, který hledá pláštík pro svůj vlastní list, a neuniklo mu také, že Svátek, jenž na policii naivně doznal, že »za něj budou pracovat jiní«, nemá k novinářské práci ani k hospodářskému provozu novin ani takové předpoklady jako Müller a že je tedy stejně jako on jen výkonným orgánem Riegrovým.¹⁸⁰ Na konečném poznání i závěru, jež z něj šéf pražské policie vyvodil, nic nezměnilo ani jeho mylné podeření, že spojovacím článkem mezi Müllerem a Svátkem není Rieger, ale dr. Frič a že ten doporučil Riegrovi nejen Svátka, ale už Müllera jako svého bývalého posluchače na pražské právnické fakultě; i když Päumannovi uniklo bezprostřední osobní spojení Müllera s Riegre, nezbytné pro objasnění celé akce, navrhl nejen zamítnutí žádosti o přenesení redakce na Svátka, ale i zrušení koncese Müllerovy.¹⁸¹ Místodržitel sice neviděl zákonný důvod pro ztrátu Müllerova vydavatelského práva,¹⁸² ve Vídni se však přiklonili k Päumannovi a nejen zamítli přenesení redakce na Svátka, ale uložili také Müllerovi tříměsíční lhůtu k provedení jeho koncese pod hrozbou ztráty povolení.¹⁸³

Müller dobře cítil, že vídeňské březnové rozhodnutí znamená přípravu zá-

(Dep. dr. B. Riegra, ANM); Kempen Mecsérymu, Vídeň 1. II. 1859, č. 1263/P. P., 8/4/103, PP 1858—62, SÚA.

¹⁸⁰ „Die Enthüllung dieser Mystification, die wahrscheinlich bis zu dem ersten Concessionsswerber J. B. Müller hinaufreicht, erklärt nun alles, was ausserdem nämlich nicht wohl begreiflich wäre. Nur bei der Anerkennung einer blossen Scheinhandlung wird es erklärlich, wienach J. B. Müller nach jahrelanger Abwesenheit von Prag, ohne spezielle Vorbildung zu einer Journalredaktion, ohne eine vorläufige Sichtung und Sicherstellung der materiellen Bedingungen eines solchen Unternehmens, sich vor allem nur um die Concession bewarb.“ Päumann Mecsérymu, Praha 13. II. 1859, č. 353/P. P., 8/4/103, PP 1858—62, SÚA. — Ještě v lednu 1860 odmítají úřady Čuprovu žádost o povolení Hlasatele s poukazem na akci Müllerovu a odvolávají se na důkaz o Riegrovi jako inspirátoru všech těchto akcí od žádosti Müllerovy (Päumenn Mecsérymu, Praha 31. I, 1860, č. 295/P. P., *ibid.*).

¹⁸¹ Päumann Mecsérymu, Praha 13. II. 1859, *srv. pozn.* 180.

¹⁸² *Ibid.*

¹⁸³ Kempen Mecsérymu, Vídeň 1. III. 1859, č. 1922/443 IV. — M. P., ÖSA a Mecséry Päumenovi, Praha 9. III. 1859, č. 2459—695/P. P., P/24/9, SÚA. Je tedy nesprávné tvrzení J. Matouška, že vídeňské úřady Müllerovu koncesi zrušily, jakmile zjistily, kdo za celým podnikem stojí (Úsilí o český deník 1860 a založení Národních listů, Čes. revue XXI—1928, 31).

kazu Vlasti — ani v Praze už nikdo nevěřil, že redaktor by se dokázal během tří měsíců vzchopit — a využil situace k tomu, aby se vyvlékl ze svého úkolu definitivně. Pochyboval, je-li v současné politické situaci vydávání politických novin »důležité a potřebné«, ujišťoval sice Riegra o svém odhodlání »posloužit dobré věci«, neustále však upozorňoval, že »to nebude snadná ani příjemná úloha v nynější době a při nynějších okolnostech.«¹⁸⁴ Není divu, že ještě r. 1861 se musel bránit proti výtkám, že »příliš malé oučastenství bere v politických otázkách, ano, že se jim dokonce snad vyhýbá,«¹⁸⁵ jeho neslavná úloha v zápase o český politický list v l. 1858—59 prokazuje jejich oprávněnost dost výrazně. Ještě měsíc před uplynutím lhůty Müller sice předstírá rozhořčení nad lhostejností pražských politiků k osudu listu,¹⁸⁶ ve skutečnosti se však snaží imputovat Riegrovi názor o politickém i osobním risiku a přímo škodlivosti vydávání českých novin a stupňuje dříve nezřetelnou taktiku shledávání důvodů proti své účasti i proti věci samé. Na jaře 1859 ustoupilo napětí v otázce boje o český politický list na obou stranách — u Müllera i v Praze — resignované apatii a už se jen pasivně čekalo na konečný ortel nad Vlastí. Když v červenci 1859 rozhodnutí o zániku Müllerovy koncese vskutku došlo,¹⁸⁷ přijala je česká společnost spíše s pocitem úlevy než rozhořčení.

Víme sice, že v době vrcholící mezinárodní krise bachovského absolutismu, kdy vítězný pokřik národně osvobozenického hnutí zaléhal z italských bojišť mezi potlačené národy uvnitř říše, měl zákaz Vlasti i objektivní podmínky: zvýšenou persekuci národního hnutí a zostření kontroly tisku. Je pravda, že »o politickém mínění nějakém bytí i moderátním nyní ani řeči býti nemůže,«¹⁸⁸ to však ještě nevysvětluje apatickou náladu české buržoasie. Rieger se sice utěšoval, že týdeník nemůže mít nikdy takový význam ani publicitu jako deník,¹⁸⁹ Müller zase doufal po Solferinu, že porážka Rakouska uvolní politický tlak i tiskové poměry natolik, že bude možno vytvořit snadno list nový.¹⁹⁰ To vše byly ovšem naděje a úvahy násilné a vedlejší, které měly jen zastřít bojácnost českých buržoasních politiků před nimi samými a nalézt zdůvodnění pro jejich pasivní a oportunní postup v době tak rozhodné. Sebevědomý politický projev, třeba potlačený, byl by vynutil ve Vídni více respektu k české věci než jaký zaznamená-

¹⁸⁴ Müller Riegrovi, Třebíč 29. III. 1859, *Heidler* I, 112, č. 285. Stejně úhybné stanovisko projevuje i v dopise z 5. IV. a 22. V. (ibid. č. 287 a 291), kde už přímo mluví o »mrzutostech«, které by redakční práce přinášela, a snaží se také namluvit Riegrovi, že »politický týdeník nyní asi najde málo účastenství«.

¹⁸⁵ Müller Mikšíčkovým, Třebíč 22. V. 1861, *Mikš.* I, G 55, SAB.

¹⁸⁶ Müller Riegrovi, Třebíč 22. V. 1859, *Heidler* I, 113, č. 291.

¹⁸⁷ Páumann Mecsérymu, Praha 8. VI. 1859, č. 1614—6414/P.P., 8/4/103, PP 1858—62 a Mecséry Páumannovi, Praha 18. VII. 1859, č. 8321—2136/PM, P/24/9, PM 1855—59, SÚA.

¹⁸⁸ Rieger Müllerovi, Praha 2. VII. 1859, *Heidler* I, 113, č. 292.

¹⁸⁹ Ibid.

¹⁹⁰ Müller Riegrovi, Třebíč 14. VII. 1859, ibid. č. 294.

vají vládní zprávy, které mluví nikoli bez ironického zadostiučinění o politické letargii a opatrnickví v české společnosti, což doznávají liberálové sami.¹⁹¹ Politické mlčení v Čechách na podzim 1859 bylo víc zahanbující než záhadné, tak zahanbující, že v říjnu dalo dokonce i pasivnímu Müllerovi právo, aby se bez ohledu na vlastní přímý i nepřímý podíl na neúspěchu celé akce až vyčítavě dotazoval Riegra, zda se v národním životě v Čechách vůbec něco děje a aby předhazoval pražským buržoasním politikům otevřeně »jakousi lhostejnost nebo dokonce zmalátnělost« v úsilí o samostatné politické noviny.¹⁹² Nabízel-li se v té souvislosti Riegrovi znovu a naposled za redaktora »z celého srdce svého« pro případ, že by se v Praze nenalezl vhodnější kandidát, musel ten po svých zkušenostech s Müllerem chápat jeho nabídku spíše jako přítěž než podporu. Bylo mu konečně jasno, že volba Müllera jako redaktora byl omyl a že churavící třebíčský spisovatel se svou špatně zastíranou nechutí se k takové úloze vůbec nehodí. Müller se sice ani pak o otázku českých novin zajímat nepřestal a v dopisech do Prahy soustavně poukazoval na jejich potřebu,¹⁹³ byl však zřejmě dotčen tím, že Rieger a jeho družina s ním už nepočítají a že se o jejich akcích (jako byly žádosti Zeleného, Čuprova nebo Krásova) dovídal teprve z druhé ruky.¹⁹⁴ Až Riegrova petice ze 14. června 1860, která v žádosti o povolení českého politického listu protestuje proti odmítnutí žádostí předchozích, tedy i Müllerovy, a doslovně přejímá argumentaci Riegrovy instrukce pro Müllera z 30. ledna 1858,¹⁹⁵ se potkala s Müllerovým uznáním jako »mistrovské dílo.«¹⁹⁶ Sledoval průběh petiční akce v druhé polovině roku 1860 a její vyřízení očekával jako posilu národního hnutí,¹⁹⁷ dovedl však po odmítnutí Riegrovy petice objektivně uznat úroveň Grégrových Národních listů, i když šlo o časopis Riegrovi vlastně konkurenční.¹⁹⁸

Hluboký rozdíl mezi Müllerovou účastí na revolučním hnutí r. 1848 a mezi jeho úlohou v prvním politickém nástupu české buržoasie na konci bachovské reakce prokazuje, jakým sestupným vývojem prošel bojovník za revoluční požadavky české buržoasie a propagátor maďarské revoluce za pouhých deset let. Nezabývali jsme se jeho podílem na zápase o český politický list koncem padesátých let jen proto, abychom se přesvědčili, že opoždění a ztížení prvního vy-

191 „Je zde mrtvo a němo. Mnoho šeptu, ale málo hlasných slov“. Rieger Müllerovi, Praha 2. VII. 1859, *Heidler* I, 113, č. 292.

192 Müller Riegrovi, Třebíč 31. X. 1859, Dep. dr. B. Riegra, ANM.

193 Müller V. Zelenému, Praha 21. XI. 1859 a 2. IV. 1860 (38 B 6, LANM) a Riegrovi, Praha 21. I. 1860 (*Heidler* I, 123, č. 328).

194 Müller V. Zelenému, Praha 21. XI. 1859, srv. pozn. 193.

195 Černý, l. c. 823.

196 Müller V. Zelenému, Třebíč 10. VIII. 1860, 38 B 6, LANM.

197 Müller V. Zelenému, Třebíč 19. X. a 21. XI. 1860, *ibid.* a Riegrovi 11. XII. 1860, *Heidler* I, 139, č. 362.

198 Müller V. Zelenému, Třebíč 17. II. 1861, 38 B 6, LANM.

stoupení liberálů po roce 1848 zapříčinil do značné míry nezralý postup Müllerův: především jeho zásluhou dostává český čtenář první číslo českých politických novin do rukou po dvouletém zdržení, až po vydání říjnového diplomu, kdy byla česká buržoasie ve formulování politického programu už předstižena a zatlačena politikou maďarskou. Rozdíl mezi Müllerovou politikou r. 1848 a r. 1858 i povaha jeho spolupráce s Riegreem podávají typickou ukázkou politického i myšlenkového úpadku české buržoasie po vítězství nad feudalismem, uvádějí na cestu, kde místo bojovného pokrokového přínosu buržoasie společenskému vývoji zaujímají jen její třídní zájmy, a ukazují také na souvislosti, v nichž i jednotliví vynikající nositelé pokrokového politického myšlení uvnitř buržoasní společnosti ztrácejí samostatný pohled a vlastní názor na problémy národního hnutí. Je samozřejmé, že u Müllera nabyla tato vývojová proměna ve funkci buržoasní společnosti v národním hnutí pod tlakem duševní deprese z těžké nemoci a dlouholeté izolace od českého života formy zvláště nápadné, ne-li primitivní, ale v podstatě není zásadní rozdíl mezi ní a třeba Riegrovým nebo Mikšíčkovým ústupem od mladistvého radikalismu.

Neznamená to ovšem, že bychom se ani v šedesátých letech nesetkali v Müllerových politických názorech a zájmech se stopami pokrokového myšlení: jeho touha, aby »předce právo bylo vítězem a zpupnost a vysokomyslnost podlehly«, která v něm rostla, když se zamýšlel nad klíčovým postavením šlechty v nové úpravě ústavních poměrů říše,¹⁹⁹ jeho odpor k reakční únorové ústavě,²⁰⁰ jeho kritika rakouské justice a jejích kritérií ve stíhání národního hnutí²⁰¹ nebo jeho příkrý odsudek staročechů pro nedostatek »předešlé obětivosti a odhodlanosti« i mladočechů pro »závist, vypínavost, ano i hrubý egoismus«²⁰² i nechuť nad intrikami pražského politického života prozrazují takové stopy dost zřetelně. Ale jde jen o jednotlivé projevy, nikoli soustavný program a tam, kde má Müller uplatnit tyto principy v praxi, selhává nebo ustupuje. A tak ho sledujeme jako pouhého nesamostatného epigona a receptora pražských liberálů, závislého až otrocky na jejich hodnocení událostí a z nedostatku samostatného názoru mimoděk ochotného propůjčit se až k úloze stranického agitátora staročeských zájmů na západní Moravě.²⁰³ Víтал sice v šedesátých letech protirakouskou opozici českého lidu, od níž správně čekal, že »přispěje jen ku probuzení a utužení slabých našich sil,«²⁰⁴ nedovedl však tento politický program domyslet a ve své pasivní bázlivosti se lekal jeho radikálních důsledků, jak se začaly projevovat

¹⁹⁹ Müller V. Zelenému, Třebíč 21. XI. 1860, *ibid.*

²⁰⁰ Müller Mikšíčkovým, Třebíč 6. III. 1861, G 55, SAB.

²⁰¹ Müller Mikšíčkovým, Třebíč 29. XII. 1863, *ibid.*

²⁰² Müller Mikšíčkovým, Praha 1. II. 1868, *ibid.*

²⁰³ „Jedná se nám o to, abychom věděli, v jakém směru tu na lid působiti“. Müller V. Zelenému, Třebíč 19. X. 1860, 38 B 6, LANM.

²⁰⁴ Müller Mikšíčkovým, Třebíč 22. V. 1861, Mikš. I, G 55, SAB.

v české politice po roce 1867. I když rádi přiznáme Helceletovi právo cenit si Müllera jako »vyprůbované poctivé duše,«²⁰⁵ pro pochopení společenského vývoje šedesátých let to bylo málo a sotva to stačilo k rozpoznání otázek a sil, o něž v českém životě tehdy šlo. Müller si sice přál »řádně porozuměti vážné a těžké době, ve které se může mnoho nad námi rozhodnouti,«²⁰⁶ v myšlenkovém rozvrstvení českého politického života a v jeho společenských podmínkách se však už orientovat nedovedl a nechuf nad nevybíravými formami osobních a mocenských štvanic pražské buržoasie mu zakrývala pohled na růst společenské a ideové diferenciacie v české politice. Proto v konfliktu o názor na polské povstání r. 1863 neviděl trvalé rozdělení české společnosti v proud konservativní a liberální i po stránce organizační a poslední konstruktivní vystoupení radikálních demokratů, ale odsouzeníhodnou »nesvornost,«²⁰⁷ proto si i po šesti letech stejně mechanicky vysvětloval diskusi staročeků a mladočeků o obeslání zemského sněmu, kde mu zase unikly problémy zásadní politické taktiky ve státoprávním boji jako princip těchto diskusí.²⁰⁸

Jedinou výjimku z Müllerova naprostého ústupu z národního hnutí v šedesátých letech představuje vzrušený rok 1867, kdy se třebíčský spisovatel naposled odhodlal k manifestačnímu politickému činu, jež lze postavit vedle jeho činnosti z roku 1848 i jeho podílu v zápase o politický list. Je to účast na cestě na národopisnou výstavu v Moskvě a Petrohradu v létě 1867, která jako *pouť do Moskvy* je jedním z největších a nejodvážnějších demonstrativních činů české společnosti a české buržoasní politiky v jejím boji proti dualismu. Na Moravě, kde i v šedesátých letech byla situace národního hnutí mnohem tísnivější a jeho projevy nesmělejší než v Čechách, měl každý rusofilský projev, třeba jen jazykový nebo úzce kulturní, při persekuci, jakou úřady stíhaly »panslavistickou agitaci«, pronikavý politický význam: na moskevskou pouť se vydalo z Moravy včetně Müllera pouze pět osobností,²⁰⁹ všechny neoficiální, protože pražákovští poslanci zůstali do jednoho stranou. Müller byl ovšem pro takové rusofilské vystoupení dobře připraven svým starým slovanským cítěním. To bylo tak silné, že v očích rakouské policie diskreditovalo Müllera už koncem padesátých let jako redaktora *Vlasti* a vedlo u ní k obavě, že by se list jím řízený stal orgánem panslavistické agitace.²¹⁰ Jeho zájem o Slovanů a jejich osvobozené hnutí zejména na jihu byl pozoruhodně silný,²¹¹ postupně však v něm převládá výrazná sympatie k Polákům a jejich boji proti carismu. »Smíme-li pak se nadíti, že se

205 Helcelet Mikšičkovi, Brno 29. X. 1861, *Kabelik*, I. c. 422, č. 214.

206 Müller Mikšičkovi, Třebíč 5. I. 1861, G 55 SAB.

207 Müller V. Zelenému, Třebíč 15. V. a 24. XI. 1863, 38 B 6, LANM.

208 Müller Mikšičkovým, Praha 1. II. 1869, G 55, SAB.

209 J. Radimský, *Morava a pouť do Moskvy 1867*, ČMM LXVII (1947), 341 a d.

210 Päumann Mecsérymu, Praha 31. I. 1860, č. 295/P. P., PP 1858—62, SÚA.

211 Müller V. Zelenému, Třebíč 24. I. 1862, 38 B 6, LANM.

Polákům brzo lépe povede, a zdali zvláště v Rusku příznivější budoucnost jim zasvitne?» táže se Müller úzkostlivě r. 1862²¹² a z jeho touhy po bližších informacích o polském povstání o rok později vystupuje naděje v úspěch polské věci.²¹³

Nemůžeme přesně říci, jakou cestou došlo v Müllerově slovanství ke zlomu, který nahrazuje lásku k utlačovanému nadšením pro utlačovatele, rozhodně to nebyl jen výraz rostoucího buržoasního konservatismu v jeho myšlení, dá-li se v tomto případě o něm vůbec mluvit. Daleko spíše se zdá, že Müller jako tolik postav českého života odjížděl do Ruska především pod tlakem znásilnění českých národních práv rozdělením monarchie mezi dva panské národy a jako oni zejména v první fázi cesty v Polsku se díval na ruské zřízení i na ruský lid s nedůvěrou a pochybnostmi, teprve panslavistický patos v Rusku samém strhl zřejmě i jej jednoznačně do vln rusofilství. Víme-li, že Müller chtěl jet do Ruska už r. 1866²¹⁴ a za svou cestou šel přesto, že byl fysicky téměř imobilní, kdežto na druhé straně řada moravských osobností, které zamýšlely cestu původně podniknout, se do Ruska ani nedostala, nedá se vyloučit už v přípravě Müllerovy účasti doma určitý politický záměr; tím spíše, že kryl cestu před úřady předstíráním návštěvy světové výstavy v Paříži a odmítl svůdnou nabídku Pražákovu, aby jej doprovázel do Itálie.²¹⁵

Do Ruska se nevypravoval Müller z Třebíče, ale z Brna, kde žil od r. 1866 u svých provdaných sester: z Prahy vyjel společně s českými účastníky 15. května 1867 a přes Varšavu a Vilno dorazil 20. května do Petrohradu, kde na rozdíl od ostatních účastníků pouti prožil většinu svého ruského pobytu — mimo šesti dnů v Moskvě čtyři týdny do 16. června.²¹⁶ Měly-li Müllerovy »blážené dny v Petrohradě« své zdůvodnění v jeho snaze seznámit se v Ermitáži i u jiných zdrojů s ruským uměním, podlehl Beustova kontrola účastníků pouti ilusi, když Müllerovu účast politicky úplně podceňovala.²¹⁷ Je pravda, že Müller si pochvaloval domů, že poznáním ruského umění a stykem s jeho tvůrci »i v uměleckém ohledu svrchovaných zde zažil radostí a neocenitelného nabyl poučení«²¹⁸ a z je-

²¹² Müller Mikšíčkovým, Třebíč 20. V. 1862, G 55, SAB.

²¹³ Müller V. Zelenému, Třebíč 4. VII. 1863, 38 B 6, LANM.

²¹⁴ Okr. hejtman v Třebíči Watzka pres. morav. místodržitelství 24. VI. 1867, č. 4326—5815, kr. 187, B 13, SAB.

²¹⁵ První zprávu o Müllerově účasti na moskevské pouti obsahuje Mezníkův dopis Pražákovi z 20. VI. 1867 (*F. Kameníček*, Paměti a listář dr. A. Pražáka II, Brno 1927, 69, č. 37).

²¹⁶ Müller Mikšíčkovým, Třebíč 8. VII. 1867, Mikš. I, G 55, SAB.

²¹⁷ „Müller ist Panslavist im weitesten Sinne des Wortes schon seit Jahre 1848 und benützt seine vielen Freistunden zu Correspondenzen mit seinen slavischen Gesinnungsgenossen und zu slavisch literarischen Arbeiten“, oznamuje třebíč. okr. hejtman do Brna a upírá jeho rusofilství každou nebezpečnost pro jeho neúčast na veřejných akcích národního života a nedostatek osobního styku s lidovými vrstvami (Watzka pres. mor. místodržitelství 24. VI. 1867, č. 4326—5815, kr. 187, B 13, SAB).

²¹⁸ Müller Mikšíčkovým, Třebíč 8. VII. 1867, Mikš. I, G 55, SAB.

ho nadšeného referátu o návštěvě v Ermitáži, »nejznamenitější po celé Evropě sbírky uměleckých děl všech časů a všech národů,«²¹⁹ víme, že umělecký zájem měl na jeho ruských dojmech podíl velmi významný. Ale už jeho účast na velké slovanské slavnosti v moskevských Sokolnících 2. června ukazuje, že Müller se ani vysloveně politickým manifestacím moskevské pouti nijak nevyhýbal, a já-
savé vzrušení, jež vkládá do zprávy domácím přátelům, potvrzuje, že setkání s ruským idem zanechalo v jeho myšlení výrazné stopy a že si z něho odnášel hodně pro posílení svých národních nadějí. »Zde nám zůstala teprv pravá roz-
koš«, píše Müller o svém příjezdu do Petrohradu. »Neboť jelikož v Polště se k nám kromě Rusů nikdo nehlásil, ano i z polské strany některé nepřátelské zjevy proti nám se oznamovaly, cítili jsme se v Petrohradě mezi Rusy jako doma, a mu-
sím se upřímně vyznati, že jsem se takové srdečnosti z této strany nikdy nena-
dál. *Není mně možná vypsati onen blahý dojem, jako právě toto seznámení se s tak ušlechtilými sourodáky na mne učinilo*«²²⁰ (prolož. I. P.).

Nebudeme Müllerova slova jistě přeceňovat, víme-li, že se nikdy ani nepo-
kusil promítnout jejich obsah do politické praxe a že i další vývoj jeho rusofil-
ství zařazuje jeho ruské zážitky spíše do kontextu staročeských zahraničně poli-
tických představ, jež v sedmdesátých letech spekulují se zásahem carského Ruska
do řešení české otázky. Máme však na Moravě v šedesátých letech jen málo pro-
jevů, které by pocítovaly význam slovanského uvědomění a demokratického vzta-
hu k ruskému lidu pro národní hnutí tak výslovně, a v tom smyslu je Müllerův
dopis vzácným dokladem, jenž přispívá k revisi znehodnocující tese o »nepatr-
ném významu ruských vlivů na Vysočině.«²²¹ V Müllerově osobním myšlenkovém
vývoji je svým způsobem dokonce předělem, jenž uvádí do jeho života vlivy no-
vého světa a vyjadřuje trvalejší zásah jeho osobního setkání s ruskou společností
a ruskou kulturou mezi síly, jež utvářely jeho životní názor na přelomu let šede-
sátých a sedmdesátých. Müller se ke své ruské cestě znovu a znovu vrací jako
k velkému zážitku svého života, často na ni s láskou vzpomíná a i když byl po
návratu do Třebíče v červenci 1867 postaven na několik měsíců pod policejní
dozor jako stoupenec a šířitel obávaného panslavismu,²²² vyžaduje si o ruském
životě stále nové zprávy. Zprostředkovával mu je moravský hudebník Hynek

²¹⁹ Moravská orlice, r. V, č. 126, 1. VI. 1867.

²²⁰ Müller Mikšíčkovým, Třebíč 8. VII. 1867, srv. pozn. 218.

²²¹ J. Radimský, Morava a pouť do Moskvy 1867, ČMM LXVII (1947), 351. S tímto tvrzením by bylo možno polemizovat poukazem na řadu dokladů o rusofilství na Vysočině nejen v sou-
vislosti s moskevskou poutí (srv. Morav. orlice, r. V., č. 180, 8. VIII. 1867), ale i se staršími
podněty zvl. na Žďársku a Meziříčsku (č. 3728/1862, kr. 185, B 13, SAB), jež připravovaly i zde
vzednutí rusofilské vlny v době ruskoturecké války r. 1877 (C 413/1878, OS Jihlava, SA Telč).
Problém bude jako celek zpracován v připravované monografii o národním obrození na západní
Moravě.

²²² Pres. mor. místodržitelství okr. hejtmanovi v Třebíči, Brno 30. VI. 1867, ad č. 4326/
I—5815, kr. 187, B 13, SAB.

Vojáček, který žil v Petrohradě a dopisoval si s Mikšíčkem; od něho se Müller dovídal o ruském životě a vyřizoval po něm pozdravy ruským přátelům, mezi kterými byli »vskutku někteří, o nichž by se velmi rád něčeho dověděl a s nimiž by i dále rád v jakémsi dalším duševním poměru zůstal.«²²³ I když v době vyvrcholení českého státoprávního boje znovu zasahují do Müllerova rusofilství složky nepokrokové v podobě podmíněného přijímání sblížení s Poláky,²²⁴ je soustavné udržování dychtivého zájmu o Rusko u Müllera velmi významné: otupuje poněkud dosah jeho politické neúčasti na národním hnutí i úpadku jeho myšlení politického a sociálního korektivem konstruktivních společenských prvků a vnáší do jeho omezených životních zájmů tehdejších aspoň ozvuk jeho nejlepších pokrokových let.

Posledních patnáct let Müllerova života († 1885) nepřináší do jeho vztahu k národnímu hnutí nic nového: v sedmdesátých letech ztráta jeho politického zájmu vrcholí naprostou lhostejností k veřejnému životu, jemuž ho odcizuje i stále tíživější stav jeho choroby. Nemůžeme vyloučit, že od veřejného života jej odváděla i nechuť k pozérskému, ale vnitřně prázdnému vlastenčení buržoasní společnosti, zejména v její konvenční maloměstácké formě, která na něj doléhala v Třebíči někdy až mučivým nápořem; aspoň ironicky odmítá pohybovat se v jejím prostředí i proto, aby se »neprohřešil nedostí hlubokou poklonou proti důstojnosti nějakého kořenáře nebo k. k. úředníka.«²²⁵ Müllerovi chyběla také schopnost i vůle k morální pružnosti, jakou vyžadoval úspěšný život v síti frakcí, na které se rozpadala česká buržoasie a z nichž každá si činila nárok na monopol jediné pravověrného vlastenectví.²²⁶ Výskyt vcelku kladných sociálně kritických postřehů i v pozdním stadiu Müllerova ideologického profilu nemění sice nic na rozkladu jeho pokrokového myšlení, přesto naznačuje životnost určitých residuů z jeho demokratického období. Moravský patriarchální svět, v jehož zasetí po trvalém usídlení v Třebíči ustrnul a jehož prismaticem se díval i na problémy národního hnutí, byl přes sociální konservatismus a politický oportunismus ovzduším značně rozdílným od světa liberální buržoasie. Byl sice snad primitivnější a přímočařejší, takže v politické a hospodářské džungli buržoasní společnosti zůstával prvkem poněkud cizorodým, ale právě to zachraňovalo v představách jeho nositelů aspoň některé pokrokové složky. To souviselo i s tím, že jeho růst — nebo lépe řečeno konservace — nevycházel jen z obecného úpadku buržoasie jako pokrokové třídy, ale výrazně jej určovaly i podmínky specificky moravské — nevyspělost a opoždění společenského vývoje na Moravě — které vysvětlují i přežívání jistých pokrokových nebo aspoň kritických ideálů ze staršího vývojového období české buržoasie.

²²³ Müller V. Vrbíkové-Mikšíčkové, Třebíč 24. IX. 1868, G 55, SAB.

²²⁴ Müller Mikšíčkovým, Třebíč 13. III. 1871, *ibid.*

²²⁵ Müller Mikšíčkovým, Třebíč 19. VIII. 1871, *ibid.*

²²⁶ Müller Mikšíčkovým, Gräfenberk 6. IX. 1879, *ibid.*

Domnívám se, že Müllerovo myšlení z padesátých až sedmdesátých let nás opravňuje, abychom jej považovali za typického representanta tohoto »*patriarchálního*« *liberalismu*, i když je nesporné, že se u něho stejně odrážejí zákonité rysy sestupného vývoje české buržoasní společnosti po roce 1848. Proto by bylo nespravedlivé, kdybychom Müllerovi pro jeho pasivní poměr k momentům, jež jeho demokratické přesvědčení soustavně rozrušují, nekvi tovali v období nástupu buržoasně demokratické revoluce nemalý přínos národnímu hnutí na Moravě a v ojedinělých případech českému národnímu hnutí vůbec. Jistě ani postavu tak zajímavou nelze přeceňovat: i když patří k zapomenutým a nedoceněným zjevům národního života, jejichž práce vrhá ostřejší světlo na rozvrstvení a postup vývojových sil na západní Moravě a z nových posic dokresluje i linii vývoje celomoravského, jeho podíl na řešení problémů a úkolů české společnosti nebyl dost trvalý a směřodatný, abychom ho mohli zařadit aspoň do druhé garnitury osobností národního hnutí. Ale jeho pokroková účast v revolučních událostech roku 1848, jak se projevuje spoluprací s Klácelem v Týdenníku i v brněnské obrozené družině, přátelstvím s Mikšíčkem, bojem za spojení Čech a Moravy a proti moravskému separatismu i nazíráním na maďarskou a vídeňskou revoluci, jeho průkopná a objevitelská práce umělecko historická, již přispíval k osamostatnění české vědy, jeho úsilí překladatelské i účast na první české encyklopedii, důsledný odpor k šlechtě i přesvědčené rusofilství, jež si odnesl z moskevské pouti — to vše jsou hodnoty v moravských poměrech významu nemalého, jež vyznačují jeho vklad do vývoje českého národního hnutí. Politická i kulturní tvář západní Moravy v 19. století by byla bez jeho drobné práce, bez jejích zisků i omylů chudší a bezbarvější, bez ní by nám chyběla jedna z mnoha cest, jak šíře a plněji vysvětlit zaostávání společenské úrovně moravského prostředí za předstihem společenských sil a odtud vyplývající opoždění a sociální zúžení národního hnutí na Moravě.

Z Krajského vlastivědného ústavu v Jihlavě